

บทที่ 6

จักรวรรดินิยม (Imperialism) เป็นการครอบครองหรือแหน่งความคิดอย่างหนึ่งที่ถูกนำมาใช้อ้าง
กวางขวางในการพัฒนาและอธิบายลักษณะความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจการเมืองระหว่าง
ประเทศตุนนิยมที่พัฒนาแล้ว กับประเทศด้อยพัฒนา รวมทั้งปัญหาความด้อยพัฒนาของประเทศ
ในโลกที่สามทั้งหลาย ในทำนองเดียวกับแนวความคิดทางสังคมอื่น ๆ จักรวรรดินิยมเป็นประเด็น
ที่มีความขัดแย้งด้านความคิดและความไม่ลงรอยในการตีความประagiการณ์ดังกล่าวในหมู่
นักวิชาการและผู้สนใจด้านเศรษฐกิจการเมืองทั้งหลายอยู่ในน้อย ดังนั้น ข้อเขียนเกี่ยวกับประเด็น
นี้จึงประagiให้เห็นมากนัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับแต่ต้นศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา การพิจารณา
เกี่ยวกับทฤษฎีจักรวรรดินิยมในบทนี้ ฟุ่งจะสำรวจและซื้อให้เห็นแนวความคิดและพัฒนาการของ
ทฤษฎีนี้อย่างกว้าง ๆ เป็นหลัก มากกว่าที่จะศึกษาความคิดและแนวการอธิบายของนักทฤษฎี
จักรวรรดินิยมแต่ละคนโดยละเอียด ทั้งนี้จะแบ่งเนื้อหาสาระของบทนี้ออกเป็น 4 ส่วน ในส่วนแรก
จะเป็นการพิจารณาถึงความหมายของคำว่าจักรวรรดินิยมทุกແทุกมุมต่าง ๆ รวมทั้งการคลี่คลาย
ข่ายตัวของความหมายของคำ ๆ นี้จากดีจนถึงปัจจุบัน ส่วนที่สองจะเป็นการสำรวจแนวความคิด
เกี่ยวกับจักรวรรดินิยมในยุคแรก ๆ ที่เรียกว่า ทฤษฎีจักรวรรดินิยมยุคคลาสสิก ในหมู่นักทฤษฎี
กثุ่มต่าง ๆ ในส่วนต่อมาจะเป็นการพิจารณาแนวความคิดเกี่ยวกับจักรวรรดินิยมในช่วงปัจจุบัน
โดยนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา และส่วนสุดท้ายจะเป็นการสรุปและซื้อปัญหาของ
ทฤษฎีจักรวรรดินิยมในฐานะที่เป็นทฤษฎีทางเศรษฐกิจการเมืองที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่ง

ความหมายของจักรวรรดินิยม

คำว่า จักรวรรดินิยม เริ่มถูกนำมาใช้โดยทั่วไปในประเทศอังกฤษตั้งแต่กลางทศวรรษ 1870 ในชั้นต้นคำว่าจักรวรรดินิยม มักจะใช้เรียกนโยบายต่างประเทศของรัฐหรือการกระทำของรัฐที่มุ่งจะแฝงขยายอำนาจและเดินเด่น หรือมุ่งเผยแพร่พลังออกไปเหนือคืนเด็นอื่นในลักษณะที่เป็นการสร้างจักรวรรดิ (empire) ขึ้นมา ตัวอย่างเช่น นโยบายของนโปเลียนในทศวรรษ 1850 และ 1860 ในการผนึครองอังกฤษ นโยบายจักรวรรดินิยมได้ถูกนำมาใช้ในช่วงทศวรรษ 1880 โดยการเสนอของ Joseph Chamberlain นโยบายดังกล่าวเน้นการแฝงขยายอำนาจของจักรวรรดิอังกฤษออกไป

เพื่อแข่งขันและตอบโต้ต่อการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศส และเยอรมัน (Griffin and Gurley, 1985: 1091; Scruton, 1983 : 215) ดังนั้นในระยะต่อมาคำว่า จักรวรรดินิยมจึงมีความหมายไปในแง่ของการแข่งขันกันระหว่างประเทศ宏大อำนาจในยุโรปซึ่งมุ่งแสวงหาอาณานิคมและเขตอิทธิพลในทวีปอาฟริกาและดินแดนอื่น ๆ ในช่วงเวลาระหว่างทศวรรษ 1880 จนถึงปี 1914 ทั้งนี้ประเทศจักรวรรดินิยมตั้งกล่าวอ้างเหตุผลอย่างการกระทำของตนว่า เป็นการแฟ่忤ขยายอาณานิคมของชนผู้ขาว ซึ่งมีลักษณะที่เห็นอกว่าชนผิวอื่นในด้านชาติพันธุ์ ด้านวัฒนธรรม และด้านวัฒนธรรม ไปยังประชาชนซึ่งต่าต้อยกว่าในดินแดนที่ล้าหลังห้ามลาย (Andreski and Bullock, 1977:302) ในช่วงนี้ จะเห็นได้ชัดว่า จักรวรรดินิยมนั้นมีความหมายในแง่ที่เป็นส่วนขยายของคำว่าจักรวรรดิ และมุ่งแสดงถึงนโยบายและการกระทำที่มีวัตถุประสงค์ในการขยายอำนาจเหนือดินแดนหรือจักรวรรดิออกไปโดยเข้าไปครอบครองหรือครอบงำสังคมอื่น อย่างไรก็ต้องขึ้นหลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งประเทศโลกที่สามส่วนใหญ่ได้รับเอกสารจากเจ้าอาณานิคมในอดีต ความหมายของจักรวรรดินิยมในแง่ของการเข้าไปครอบครองดินแดนหรือการยึดดินแดนอื่นเป็นอาณานิคมได้หายไป แต่ความหมายในแง่ของการใช้อำนาจหรืออิทธิพลครอบงำสังคมอื่นยังคงใช้ต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ในปัจจุบันหากจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง คำว่า จักรวรรดินิยมนั้นหมายถึง การที่ประเทศหนึ่งหรือกลุ่มคนกลุ่มนหนึ่งเข้าไปใช้อำนาจครอบงำประเทศอื่นหรือคนกลุ่มอื่น โดยวิธีการที่ประเทศหรือคนกลุ่มแรกได้รับประโยชน์ แต่ประเทศหรือคนกลุ่มหลังเสียประโยชน์ (Griffin and Gurley, 1985:1091; และดู de Schweinitz, 1981:676) และในบริบทการครอบงำในลักษณะที่เรียกว่าจักรวรรดินิยมนั้น การครอบงำด้านเศรษฐกิจ หรือจักรวรรดินิยมด้านเศรษฐกิจ (economic imperialism) เป็นประเด็นที่มีการศึกษาและวิพากษ์วิจารณ์กันมากที่สุดในหมู่ของผู้สนใจเกี่ยวกับปัญหาความด้อยพัฒนาของประเทศโลกที่สาม และปัญหาความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ การมองจักรวรรดินิยมในแง่นี้เป็นแนวความคิดที่แพร่หลายต่อน้ำหนักมากกว่าการพัฒนาในแง่อื่น ทฤษฎีที่สะท้อนแนวคิดแบบนี้มักจะเป็นทฤษฎีที่พัฒนาขึ้นมาโดยนักวิชาการที่ต่อต้านความคิดทางแสงลักษณะนักทุกทิศที่ต้องการให้ความสนใจมากนัก และมักจะเป็นปฏิกริยาตอบโต้ของนักวิชาการกระแสหลัก และนักทุกทิศภูมิารักษ์สัตต์หรือนิโอมาร์กซ์สัตต์เป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่การอธิบายจักรวรรดินิยมในแง่อื่น มักจะไม่ค่อยได้รับความสนใจมากนัก และมักจะเป็นปฏิกริยาตอบโต้ของนักวิชาการกระแสหลักที่มีต่อคำอธิบายในแง่แรกเสียมากกว่า ดังนั้น ความหมายของคำว่าจักรวรรดินิยมที่มักจะพบเห็นกันโดยทั่วไปจึงส่อไปในแง่ของการครอบงำทางเศรษฐกิจ ตัวอย่างเช่น งานของ Baratt Brown (1978:22) ซึ่งถือว่าจักรวรรดินิยมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความพยายามของคนบางกลุ่มหรือโดยทั่วไปก็คือ ความพยายามของรัฐบาลรัฐที่จะสร้างอาณาจักรขึ้นทั้งในสูง

ของการมีอาณานิคม สิทธิพิเศษในด้านการค้า แหล่งวัตถุดิบที่ส่วนไว้โดยเฉพาะและโอกาสที่จะได้แรงงานราคายูก แนวความคิดแบบนี้ Baratt Brown เห็นว่าเป็นเรื่องที่แยกไม่ออกจากความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างรัฐ ไม่เพียงแต่จะเป็นความไม่เท่าเทียมกันของประเทศคู่ค้าระหว่างใหญ่กับเล็ก รายกับจมท่านั้น แต่ยังเป็นความไม่เท่าเทียมกันในเมืองที่ฝ่ายหลังต้องขึ้นอยู่กับฝ่ายแรกในด้านการเมือง และเศรษฐกิจอีกด้วย ทัศนะแบบนี้นับได้ว่าเป็นทัศนะที่ทรงอิทธิพลและได้รับการยอมรับมากที่สุดในหมู่ผู้ศึกษาเกี่ยวกับจักรวรรดินิยมทั้งในยุคแรก ๆ และยุคหลัง

ทฤษฎีจักรวรรดินิยมยุคคลาสสิก

ทฤษฎีจักรวรรดินิยมยุคริเริ่มแรกหรือยุคคลาสสิกในที่นี้ หมายถึงความคิดเกี่ยวกับจักรวรรดินิยมในแง่มุมต่าง ๆ ที่พัฒนาขึ้นมาในช่วงระหว่างต้นศตวรรษที่ 20 จนถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่อย่างไรก็ต้องส่วนนี้จะนำเอาเฉพาะแนวความคิดที่เห็นว่าสำคัญมาพิจารณา โดยจะเริ่มจากแนวความคิดรุ่นบุกเบิกของ Hobson ลำดับต่อมาจะเป็นการพิจารณาความคิดของกลุ่มนักทฤษฎีมาร์กซิสต์ และในช่วงสุดท้ายจะเข้าให้เห็นถึงปฏิกริยาตอบโต้อของนักคิดเสรีนิยม อันจะเห็นได้ชัดจากทัศนะของ Schumpeter

ทฤษฎีจักรวรรดินิยมของ Hobson เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า งานเขียนชิ้นแรกที่ศึกษาจักรวรรดินิยมในเชิงเศรษฐกิจการเมืองอย่างมีระเบียบแบบแผนก็คือ Imperialism : A Study ของ J.A. Hobson ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 1902 ทั้งเนื้อหาและวิธีการศึกษาวิเคราะห์ของงานเขียนชิ้นนี้ กล่าวได้ว่ามีอิทธิพลอย่างมากต่อการศึกษาวิเคราะห์จักรวรรดินิยมในระยะเวลาต่อมาโดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลที่มีต่องานในแนวมาร์กซิสต์ของ Lenin, Hilferding, Kautsky, Luxemburg และ Bukharin ซึ่งพัฒนาขึ้นในช่วงหลัง

Hobson ซึ่งมีชีวิตอยู่ระหว่าง ก.ศ. 1858 ถึง ก.ศ. 1940 เป็นนักเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษที่ได้รับการศึกษาจากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด แนวความคิดหลักของ Hobson ในการวิเคราะห์ปัญหาเศรษฐกิจการเมืองก็คือ ทฤษฎีการออมมากเกินไป (oversaving theory) และการบริโภคน้อยกว่าที่ควรจะเป็น (underconsumption) แนวความคิดดังกล่าวใน เกาะได้นำมาใช้ขยายพ敦ติกรรมและนโยบายจักรวรรดินิยมองอังกฤษในช่วงศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 Hobson เห็นว่าความตกต่ำด้านเศรษฐกิจ (Slump) และการจ้างงานน้อยกว่าควร (underemployment) ในระบบเศรษฐกิจของทุนนิยมที่พัฒนาขึ้น เกิดจากการบริโภคไม่ตามการผลิตไม่ทัน การกระจายความมั่งคั่งอย่างไม่เท่าเทียมกันในระบบทุนนิยม ทำให้คนส่วนใหญ่ไม่มีอำนาจซื้อมากเท่าที่ควร

การบริโภคจึงอยู่ในระดับที่ค่อนข้างต่ำ ในขณะที่การผลิตเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วด้วยผลจากความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี ความคิดหลักอันนี้นี่เองที่ Hobson ใช้อธิบายการขยายอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองหรือจักรวรรดินิยมของบรรดา豪强大贾 ไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษ โดยเขาเห็นว่าแนวโน้มในเชิงการบริโภคสินค้าน้อยกว่าที่ควรจะเป็นในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และการยกย้ายถ่ายเททางการเมืองของกลุ่มผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจหลายกลุ่มนั้นเอง คือสาเหตุหลักที่นำไปสู่การดำเนินนโยบายจักรวรรดินิยมของบรรดา豪强大贾 ตะวันตก (ดู Hobson, 1972 : 1)

Hobson (1965:19) เห็นว่าประทุม豪强大贾 ใจในขณะนั้น เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศสและเยอรมัน ได้เริ่มดำเนินนโยบายจักรวรรดินิยมอย่างจริงจังในปี 1870 นโยบายดังนี้ได้พัฒนามาจนถึงจุดสุดยอดในกลางทศวรรษ 1880 ทั้งนี้สังเกตเห็นได้จากการเพิ่มอาณาเขตภายใต้การครอบครองของประเทศเหล่านี้อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแบ่งสันบ้านส่วนดินแดนในทวีปอาฟริกากันเป็นนานาใหญ่ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1884 ในกรณีของจักรวรรดิอังกฤษ ได้มีการแผ่ขยายดินแดนออกไปราว $\frac{3}{4}$ ส้านตารางไมล์ในช่วงเวลาเพียง 15 ปี ในทศวรรษของ Hobson (1965:27) การแผ่อำนาจในลักษณะจักรวรรดินิยมแบบนี้ มีลักษณะที่แตกต่างไปจากการแสวงหาอาณานิคม (colonization) ในอดีตอย่างเห็นได้ชัดอยู่ 2 ประการ ประการแรก การแผ่ขยายดินแดนแบบจักรวรรดินิยมนั้น ส่วนใหญ่เป็นการเข้าครอบครองด้านการเมืองเหนือดินแดนเขตร้อนหรือกึ่งเขตร้อน (tropical or subtropical lands) โดยที่ชนผิวขาวของไม่ต้องการตั้งถิ่นฐานหรืออยู่ครอบครัวมากอยู่ในดินแดนเหล่านี้ ในประการที่สองดินแดนเหล่านี้เกินทั้งหมด มีประชาชนที่พำนักตะวันตกถือว่าเป็นชนชาติชั้นต่ำ (lower races) อาศัยอยู่อย่างหนาแน่น ดังนั้นการขยายดินแดนในลักษณะจักรวรรดินิยมอย่างนี้ จึงแตกต่างไปจากการแสวงหาเมืองขึ้นในช่วงก่อนหน้านั้น ทั้งนี้ เพราะการแสวงหาเมืองขึ้นเป็นการเข้าครอบครองดินแดนที่ค่อนข้างปลดผู้คนในเขตที่มีอากาศอบอุ่นพอเหมาะสมโดยผู้แสวงหาเมืองขึ้นได้นำเอาริชการประกอบ ศิลปะด้านอุตสาหกรรม และอารยธรรมจากเมืองแม่มาใช้ในดินแดนนั้น ทั้งนี้ชนผิวขาวได้เข้าไปลงหลักปักฐานและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองเหนือดินแดนน้อย่างเต็มที่ กรณีเช่นนี้ได้แก่การแสวงหาเมืองขึ้นในทวีปอเมริกาเหนือ ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์นั้นเอง

ถึงแม้จักรวรรดินิยมจะเป็นกิจกรรมที่ดำเนินไปในนามของประเทศก็ตาม แต่ Hobson (1965:47, 49, 59-61) เห็นว่า ผลประโยชน์จากการกระทำดังกล่าว หากได้ตกแต่ประเทศโดยส่วนรวมแต่อย่างใด หากกลับไปตกอยู่กับคนบางชนชั้นและพ่อค้านักธุรกิจบางคนเท่านั้น อันที่จริงประเทศตกอยู่ในสภาพเสียประโยชน์เสียด้วยซ้ำ ทั้งนี้ เพราะประเทศจำเป็นจะต้องเพิ่มการใช้จ่ายเงินใน

ด้านการทหาร และด้านผลเรือนเพื่อยื้อแบ่งปักษ์และบกครองดินแคนในอำนาจของตน แต่การใช้จ่ายเงินของรัฐดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการทหารนั้น เช่นการใช้จ่ายเกี่ยวกับเรื่องเป็น อุปกรณ์ทางทหาร ฯลฯ ล้วนแล้วแต่จะสร้างกำไรจำนวนมหาศาลให้แก่ผู้ค้าอุตสาหกรรม และกลุ่มวิชาชีพบางกลุ่มโดยเฉพาะผู้ที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมการต่อเรือ การผลิตอาวุธปืน และการผลิตกระสุนปืน คนพากนี้จึงรวมหัวกันผลักดันให้รัฐดำเนินนโยบายจัดการดินนิยม โดยเหตุที่คนพากนี้มีเงินทุนมาก many พากเข้าจึงสามารถใช้อำนาจเงินผลักดันให้รัฐดำเนินนโยบายดังที่ต้องการได้อย่างง่ายดาย

อย่างไรก็ตาม ในทศวรรษของ Hobson (1965:72-73, 76-77, 80-85) ราชเห้าของจักรวรรดินิยมคือ สถาเดตุด้านเศรษฐกิจ ประเทคโนโลยีอ่านางจำเป็นต้องดำเนินนโยบายแบบนี้ เพื่อแสวงหาตลาด ต่างประเทศสำหรับการขยายตัวอุตสาหกรรมและการลงทุน ทึ่งแม้ตลาดในสังคมด้อยพัฒนา จะไม่ใหญ่โตนักก็ตาม แต่ก็สามารถใช้เป็นทางออกให้แก่อุตสาหกรรมสิ่งทอ และอุตสาหกรรม ด้านโลหะได้เป็นอย่างดี ดังนั้นจักรวรรดินิยมจึงเกิดจากความจำเป็นของประเทศทุนนิยมนั้นเอง ความจำเป็นที่จะต้องแสวงหาตลาดดังกล่าวเกิดจากการพัฒนาของระบบทุนนิยมเอง การพัฒนาด้านการผลิตอย่างรวดเร็ว และการแข่งขันกันอย่างເօາເປັນເອາດຍະຫວ່າງນາຍຫຸນ ทำให้เกิดการผลิตมากเกินไป (overproduction) และทุนส่วนเกิน (surplus capital) ภาวะจุกตัวอยู่ในเมืองของอุตสาหกรรมใหญ่ ๆ และนายทุนจำนวนน้อย ประกอบกับตลาดภายในประเทศไม่อาจจะดูดซับผลผลิตและเงินทุน ส่วนเกินนี้ได้ อันเป็นผลมาจากการกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียมกันอย่างมากในระบบเศรษฐกิจ แบบนี้ และการกดค่าจ้างของกรรมกรซึ่งทำให้คนส่วนใหญ่ไม่มีอ่านางซื้อ นี่คือสถาเดตุหลักที่ Hobson (1965:80) เห็นว่า เป็นตัวบีบบังคับให้อังกฤษ, เยอรมัน, ออสเตรีย และฝรั่งเศสต้องใช้นโยบายแผ่ขยายอำนาจทางการเมืองเพื่อยึดครองดินแดนทั่วโลก

Hobson (1965:88-89) เห็นว่า นโยบายจักรวรรดินิยมเกิดจากความผิดพลาดในการกระจายความมั่งคั่ง และการจะแก้ปัญหาดังกล่าวได้จำเป็นต้องใช้วิธีการปฏิรูปด้านสังคม (Social reform) นโยบายดังกล่าวนี้ได้แก่การยกระดับการบริโภคของเอกชนและภาครัฐบาลให้สูงขึ้นทั้งที่เกี่ยวกับการผลิต จึงจะทำให้รัฐไม่จำเป็นต้องแสวงหาตลาดต่างประเทศสำหรับการขยายตัวอุตสาหกรรมค้าและทุน ทั้งนี้จะกระทำได้ด้วยการกระจายรายได้อย่างเหมาะสม โดยที่รัฐจะต้องเพิ่มค่าจ้างให้แก่กรรมกร หรือเพิ่มการเก็บภาษี และการใช้จ่ายเงินนั้นเอง วิธีการดังกล่าวจะทำให้รายได้กระจายไปสู่มือคนส่วนใหญ่มากขึ้น และเป็นผลให้การบริโภคสินค้าเพิ่มสูงขึ้นตามลำดับ การปฏิรูปดังกล่าวจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อ ประชาชนได้กำจัดรัฐบาลเดิมออกไป และเลือกตั้งรัฐบาลที่เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริงเข้ามาแทนที่

ทฤษฎีจักรวรรดินิยมแนวมาრกซิสต์ บทวิเคราะห์จักรวรรดินิยมของ Hobson ซึ่งมีเนื้อหาและแนววิเคราะห์ค่อนข้างจะสอดคล้องกับแนวคิดแบบมาρกซิสต์ มีผลผลักดันให้นักทฤษฎีมาร์กซิสต์จำนวนไม่น้อยหันมาสนใจประเด็นเกี่ยวกับจักรวรรดินิยมในแง่ที่เป็นความเคลื่อนไหวและพัฒนาการอย่างหนึ่งของระบบทุนนิยม ทั้งนี้โดยการนำเอากรอบความคิดเชิงมาρกซิสต์ในแง่มุมต่าง ๆ มาใช้วิเคราะห์ เพราะฉะนั้นในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 จึงปรากฏงานวิเคราะห์จักรวรรดินิยมแนวมาρกซิสต์ออกมาอย่างค่อนข้างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานของนักทฤษฎีคันสำคัญ เช่น Hilferding, Lenin, Luxemburg และ Bukharin

Hilferding นับเป็นนักทฤษฎีมาร์กซิสต์คนแรกที่ศึกษาวิเคราะห์จักรวรรดินิยมอย่างเป็นระเบียบแผน ในงานชื่อ Finance Capital ซึ่งพิมพ์ครั้งแรกในปี 1910 นั้น Hilferding ชี้ให้เห็นว่า จักรวรรดินิยมเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในขั้นตอนล่าสุดของการพัฒนาของระบบทุนนิยม ในขั้นนี้ จะเกิดทุนการเงิน (financial capital) ขึ้นมาอันเป็นผลจากการรวมตัวเข้าด้วยกันระหว่างทุนอุตสาหกรรมกับทุนธนาคาร ทุนการเงินดังกล่าวเป็นทุนที่คนกลางทางการเงิน (financial intermediaries) จัดหาให้แก่ นายทุนผู้ขาดด้านอุตสาหกรรม โดยคนกลางพวgn นี้จะมีบทบาทควบคุม และครอบคลุมรากฐานมาก ตั้งแต่เงินทุนในระบบทุนนิยมขึ้นนี้จะมีลักษณะเป็นทุนทางอ้อม (indirect finance) แทนที่จะเป็นทุนทางตรงที่ได้จากหุ้นและพันธบัตรอย่างในอดีต (Griffin and Guley, 1985:1096) พัฒนาการของระบบทุนนิยมก่อให้เกิดการผูกขาด และการรวมตัวกันเป็นคาร์เทล นายทุนผูกขาด และคาร์เทลหั้งหลายจะสนับสนุนและจูงใจให้รัฐตั้งกำแพงภาษีกีดกันสินค้าจากต่างประเทศ เพื่อฝ่ายตนจะมีกำไรได้มากขึ้น แต่ขณะเดียวกันการผูกขาดก็ทำให้ผลผลิตไม่เพิ่มขึ้น และการผลิตขนาดใหญ่ที่มีต้นทุนต่ำเกินขีน ได้ยาก เพื่อแก้ปัญหานี้ นายทุนผูกขาดจึงพยายามส่งออกสินค้าและบริการรวมทั้งส่งออกทุนไปยังคืนแคนดี้อเมริกา เพื่อขยายตลาดออกไปและลดต้นทุนในการผลิต อันเป็นผลให้การผลิตขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว และได้รับกำไรสูง ทั้งนี้ เพราะคืนแคนดี้อเมริกา มีแรงงานราคาถูก ค่าเช่าที่ดินต่ำ และให้อภิสิทธิ์มากมายแก่ผู้ลงทุน นอกเหนือนี้ การส่งทุนไปยังคืนแคนดี้อเมริกา ทำให้ประเทศที่ส่งทุนออกมันใจได้ว่าคืนแคนด์ตั้งกล่าวจะเป็นตลาดรองรับสินค้าอุตสาหกรรมของตนได้ ก้าวอย่างสั้นๆ จักรวรรดินิยมจึงเป็นวิธีการที่ทุนผูกขาดใช้สำหรับลดต้นทุนการผลิตต่อหน่วย และยกระดับกำไรให้สูงขึ้น (Griffin and Guley, 1985:1096)

การผูกขาดภายในประเทศ และการขยายตัวของธุรกิจต่างประเทศของทุนดังกล่าวมาแล้วนั้น Hilferding เห็นว่า นายทุนผูกขาดได้รับการคุ้มครองและส่งเสริมจากรัฐโดยตรงในรูปแบบต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด อันเป็นผลให้ทุนผูกขาดด้านอุตสาหกรรมและด้านการเงินเติบโตภายใต้กฎหมายในประเทศไทยย่างรวดเร็ว และการขยายตัวในลักษณะจักรวรรดินิยมในศตวรรษที่ 20 ทำให้ตัวยึด

(Barrat-Brown, 1978:64; Wilczynski, 1984:229) Hilferding ถือว่าการขยายตัวออกไปในลักษณะจักรวรรดินิยมดังกล่าวของประเทศทุนนิยมพัฒนาแล้วนั้น เกิดจากความจำเป็นของนายทุนผู้ขาดที่ต้องมีคืนเดนใหม่ ๆ มากญี่ปุ่นได้อำนาจของรัฐ เพื่อแสวงหาตฤதิบเพื่อให้เกิดความมั่นใจในการลงทุน และเพื่อค้าประภันเรื่องตลาดสำหรับผลิตผลของนายทุนผู้ขาดทั้งหลาย (Barrat-Brown, 1972:27) อย่างไรก็ตามการดำเนินนโยบายจักรวรรดินิยมแบบนี้ได้ทำให้เกิดการขัดแย้งระหว่างรัฐทุนนิยมพัฒนาแล้วอย่างรุนแรง เป็นผลตามมาในเวลาเดียวกัน

ถึงแม้ว่าบุคคลที่จักรวรรดินิยมของ Hilferding ชั้นนี้ เป็นผลจากการศึกษากรณีของเยอรมันและสหรัฐอเมริกาโดยพิจารณาถึงบทบาทของธนาคารในการเข้าไปครอบครองและควบคุมเงินอุทุนอุตสาหกรรม (industrial capital) จนเกิดการรวมตัวเข้าด้วยกันระหว่างทุนการเงินกับทุนอุตสาหกรรม Hilferding เห็นว่าลักษณะเช่นนี้ จะปรากฏขึ้นในประเทศทุกประเทศไม่เฉพาะแต่เยอรมันและสหรัฐอเมริกาเท่านั้น เพราะมันเป็นพัฒนาการขั้นตอนหนึ่งในระบบทุนนิยม

Lenin ได้รับเอาแนวความคิดทั้งของ Hobson และ Hilferding มาขยายความและศึกษาความภายใต้การครอบครองความคิดแบบมาร์กซิสต์ต่อไป ใน Imperialism, the Highest Stage of Capitalism ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 1917 นั้น Lenin (1975:1) ยอมรับว่า คนได้อาศัยงานของ Hobson เป็นหลักในการเบียนหนังสือเล่มนี้ ในกรณีของงานของ Hilferding ถึงแม้ Lenin จะวิจารณ์ว่างานชั้นนี้มีที่ผิดพลาดอยู่บ้างในส่วนที่ยกับทฤษฎีการเงิน และค่อนข้างจะประนีประนอมความคิดมาร์กซิสต์กับความคิดแบบนักฉวยโอกาส (apportunism) ก็ตาม แต่ Lenin เองก็เห็นด้วยกับ Hilferding ในการวิเคราะห์จักรวรรดินิยมในแบบที่เป็นขั้นตอนล่าสุดในการพัฒนาของระบบทุนนิยม (Lenin, 1975:11) การมองจักรวรรดินิยมในแบบที่เป็นขั้นตอนการพัฒนาของระบบทุนนิยม รวมทั้งการวิเคราะห์ถึงบทบาทของทุนการเงินในขั้นตอนดังกล่าวเป็นสิ่งที่อาจจะกล่าวได้ว่า Lenin ได้รับอิทธิพลมาจากการของ Hilferding อย่างเห็นได้ชัด

Lenin (1975:104) เห็นว่า จักรวรรดินิยมนั้น ปรากฏขึ้นในฐานะที่เป็นพัฒนาการและการค้าร่วมอยู่ของลักษณะพื้นฐานของระบบทุนนิยม โดยทั่วไป นั่นคือ ระบบทุนนิยมโดยทั่วไปนั้น เมื่อมีการพัฒนาตนเอง และค้าร่วมอยู่มานานถึงระดับหนึ่ง ก็จะกลายเป็นจักรวรรดินิยมขึ้นมา แต่ทุนนิยมจะกลายเป็นจักรวรรดิทุนนิยม (capitalist imperialism) ก็ต่อเมื่อมันพัฒนาไปถึงขั้นสูงสุด ในขั้นนี้ ลักษณะพื้นฐานบางอย่างของระบบทุนนิยมได้เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางตรงกันข้าม การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทางด้านเศรษฐกิจของระบบทุนนิยมก็คือ การเกิดการผูกขาดซึ่งเข้ามาแทนที่การแข่งขันโดยเสรี อันเป็นลักษณะพื้นฐานดั้งเดิมของระบบทุนนิยม ลักษณะการผูกขาดแบบทุนนิยม ดังกล่าวเป็นผลโดยตรงจากการพัฒนาการของระบบการผลิตแบบทุนนิยมเอง การพัฒนาด้าน

อุตสาหกรรม ทำให้อุตสาหกรรมขนาดใหญ่จำนวนไม่กี่รายเข้ามาแทนที่อุตสาหกรรมขนาดเล็ก จำนวนมากราย และเข้ามายุกขัดในการผลิต ในขั้นนี้จะเกิดการกระจุกตัวทั้งในด้านการผลิต และด้านทุน มีการรวมตัวกันเพื่อยุกขัดในรูปแบบต่าง ๆ เช่น คาร์เทล ซินดิเคต และกรัสต์ เป็นต้น (Lenin, 1975:104-105)

ในทัศนะของ Lenin นั้น การยุกขัดถือได้ว่าเป็นลักษณะสำคัญที่สุดของจักรวรรดินิยม เขาเห็นว่าถ้าจะให้คำจำกัดความจักรวรรดินิยมอย่างสังเขปที่สุด ก็อาจจะกล่าวได้ว่า จักรวรรดินิยมก็คือ ขั้นตอนยุกขัดของทุนนิยมนั้นเอง (Lenin, 1975:105) การยุกขัดในขั้นนี้จะมีอยู่ 4 ประเภท คือ 1) การยุกขัดที่เกิดจากการกระจุกตัวในการผลิต 2) การยุกขัดแห่งวัตถุดินสำคัญที่ใช้ในการผลิต 3) การยุกขัดที่เกิดขึ้นจากธนาคารใจกลางเป็นคนเดียวโดยด้านการเงินขึ้นจากการรวมตัวระหว่างทุนธนาคารกับทุนอุตสาหกรรม 4) การยุกขัดที่เกิดขึ้นจากนโยบายอภิภานคอมมิวนิสต์และการครอบครองดินแคนดี้ห่วงผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง (Lenin, 1975:148-150)

อย่างไรก็ตี Lenin เห็นว่าคำจำกัดความของจักรวรรดินิยมดังกล่าว อาจจะไม่ครอบคลุม ถึงลักษณะสำคัญของจักรวรรดินิยมได้ครบถ้วนเพียงพอ ลักษณะสำคัญของจักรวรรดินิยมตามทัศนะของ Lenin นั้นมีอยู่ 5 ประการ (Lenin, 1975:106) กล่าวคือ 1) มีการกระจุกตัวของการผลิต และทุนในระดับสูงจนถึงขนาดที่ผู้ยุกขัดหันหลบไปมีบทบาทเด็ดขาดในการกำหนดความเป็นไปของเศรษฐกิจ 2) มีการรวมทุนธนาคารเข้ากับทุนอุตสาหกรรมเป็นทุนการเงินขึ้นมาและเป็นผลให้เกิดคนเดียวโดยด้านการเงิน (financial oligarchy) ขึ้น 3) การส่องอกของทุน ซึ่งต่างไปจากการส่องอกสินค้า กลายเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่ง 4) เกิดการก่อตัวในลักษณะการรวมกลุ่มนายทุนผูกขัด ซึ่งต่างก็มีส่วนได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์ในระดับโลกอยู่แล้ว 5) มีการแบ่งปันดินแดน ส่วนต่าง ๆ ของโลกในหมู่มหาอำนาจทุนนิยมขนาดใหญ่เสริมเรียบร้อย กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ จักรวรรดินิยมได้แก่ ทุนนิยมที่พัฒนาไปจนถึงขั้นที่ การเข้าครอบงำของผู้ยุกขัดและของทุนการเงินได้หยั่งรากลงไปเรียบร้อยแล้ว การส่องอกของทุนถือว่าเป็นลักษณะสำคัญที่ยอมรับกัน การแบ่งโลกกันในหมู่กรัสต์ระหว่างประเทศได้เริ่มต้นไปแล้ว และการแบ่งดินแดนทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ในโลกระหว่างมหาอำนาจขนาดใหญ่นั้นได้สำเร็จลุล่วงไปแล้วเช่นเดียวกัน

Lenin ได้ชี้ให้เห็นว่า ทุนนิยมในขั้นจักรวรรดินิยมนี้ มีลักษณะการฟาก (parasitism) ซึ่งจะนำไปสู่ความเสื่อมโทรมและการทำลายตัวเอง ในกรณีของการยุกขัดอันเป็นรากฐานทางเศรษฐกิจ ของจักรวรรดินิยมนั้น จะเห็นได้ว่ามีส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดแนวโน้มของการซังกันและความเสื่อมโทรมด้านเศรษฐกิจ ทั้งนี้ เพราะการยุกขัดได้ทำลายแรงงานไว้ในการพัฒนาด้านเทคโนโลยี

ในการผลิตและค้านอื่น ๆ ในกรณีของการส่งออกของทุน การกระทำดังกล่าวเป็นผลให้ประเทศที่ส่งทุนออกหรือรัฐนายทุนเงินถูก (rentier state) มุ่งแสวงหารายได้จากการลงทุนมากกว่าที่จะดำเนินการผลิตเสียเอง ซึ่งจะก่อให้เกิดผลเสียต่อประเทศนั้นในมั้นปลาย เพราะต้องพึงพิงรายได้จากนักลงทุนในประเทศด้วยพัฒนาด้านนี้ไปสู่การปลดปล่อยของประเทศเหล่านั้นในทางเศรษฐกิจและการเมืองในภายหลังอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้นักทฤษฎีมาร์กซิสต์คนสำคัญอย่างเช่น Hilferding และ Lenin จะมองจักรวรรดินิยมในแบบที่เป็นขั้นตอนหนึ่งของระบบทุนนิยม และให้ความสำคัญแก่บทบาทของทุน การเงินที่นำไปสู่การเกิดจักรวรรดินิยมขึ้นมา แต่ก็ไม่ได้มายความว่านักทฤษฎีมาร์กซิสต์คนอื่น ๆ จะเห็นพ้องกับคำอธิบายของบุคคลทั้งสองไปทั้งหมดแต่อย่างใด ผู้นำมาร์กซิสต์บางคน เช่น Kautsky กลับมองจักรวรรดินิยมไปในอิกแห่งมุมหนึ่ง ในงานชื่อ Die Neue Zeit ซึ่งตีพิมพ์ระหว่างปี 1914 เขาระบุว่า จักรวรรดินิยมนั้นเป็นเพียงรูปแบบนโยบายอย่างหนึ่งของระบบทุนนิยมปัจจุบันท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายที่รัฐทุนนิยมชอบมากกว่านโยบายอื่น ๆ เช่น Dougherty and Pfaltzgraff, 1971:178; Lenin, 1975:111) แต่จักรวรรดินิยมไม่ใช่สภาพของทุนนิยมยุคปัจจุบัน Kautsky เองค่อนข้างเน้นลักษณะทางการเมืองของจักรวรรดินิยมมากกว่าที่จะสนใจจากเหล่าคนเศรษฐกิจของมัน เขายืนว่าจักรวรรดินิยมเป็นผลผลิตของระบบทุนนิยมที่พัฒนาอย่างสูง ซึ่งแสดงออกในรูปของความพยายามของบรรดาประเทศทุนนิยมที่จะเข้าไปครอบครองหรือผนวกดินแดนของสังคมก่อกรรมมาเป็นของตนมากขึ้นเรื่อย ๆ (Lenin, 1975:108) ลักษณะการมองจักรวรรดินิยมในแบบที่การเมืองค้านเดียวกับกล่าว “ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จาก Lenin อย่างรุนแรงว่าเป็นการมองที่ผิดพลาด และไม่เป็นไปตามวิธีการของมาร์กซิสต์

Luxemburg ก็เป็นนักทฤษฎีมาร์กซิสต์อีกผู้หนึ่งซึ่งเสนอแนวการอธิบายจักรวรรดินิยมในลักษณะที่แตกต่างออกไป เชือพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับจักรวรรดินิยมในงานเขียน 2 ชิ้น งานชิ้นแรกก็คือ The Accumulation of Capital ซึ่งตีพิมพ์คราวแรกในปี 1913 งานชิ้นนี้ได้ก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงและกว้างขวางในหมู่มาร์กซิสต์ในขณะนั้น Luxemburg จึงเสนองานชิ้นที่สองคือ The Accumulation of Capital-An Anti-critique ในปี 1915 เมื่อตอบโต้ต่อการวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าว

การวิเคราะห์จักรวรรดินิยมของ Luxemburg เริ่มจากการวิพากษ์การอุดหนุนในศึกษาระบบทุนนิยมของ Marx ใน Capital Luxemburg พยายามพิสูจน์ให้เห็นว่าในระบบทุนนิยมแบบปิด อันเป็นตัวแบบที่ Marx เสนอไว้ นั้น การสะสมทุนย่อมไม่อาจจะเกิดขึ้นได้ เพราะถึงแม้การลงทุนจะเพิ่มขึ้นแต่การบริโภคไม่ได้เพิ่มขึ้นไปด้วย (Baratt Brown, 1972:29) ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่ว่า การ

จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อนายทุนสามารถขายสินค้าของตนในตลาดได้ และนำกำไรส่วนหนึ่งมาสะสมไว้เป็นทุนต่อไป แต่กรรมการไม่มีอำนาจซื้อเนื่องจากกฎกติกาซึ่งให้ตำแหน่งที่จำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตเท่านั้น ดังนั้นสินค้าที่ผลิตออกมากามากมายย่อมจะขายไม่ออก การสะสมทุนภายใต้ระบบปิดย่อมจะเป็นไปไม่ได้ แม้ว่าอาจจะมีการแลกเปลี่ยนซื้อขายระหว่างนายทุนก็ตาม แต่ก็ไม่ได้ทำให้การสะสมทุนของชนชั้นนายทุนโดยส่วนรวมเพิ่มขึ้น เพราะการที่นายทุนคนหนึ่งได้กำไรก็หมายถึงอีกคนหนึ่งขาดทุน และการที่นายทุนแต่ละคนบริโภคมากขึ้นย่อมหมายถึงกำไรที่เหลือไว้สำหรับการสะสมทุนได้ลดน้อยลงไป (ดู Luxemburg, 1972:49-55) ดังนั้นการสะสมทุนในระบบทุนนิยม จึงไม่อาจจะพึงผลัดดังกล่าวได้ การสะสมทุนจะเกิดขึ้นมาได้ ก็ต่อเมื่อนายทุนสามารถหาผู้ซื้อซึ่งไม่ได้มีรายได้มาจากนายทุน กล่าวคือมีรายได้จากการแหล่งอื่นนอกจากการผลิตแบบทุนนิยม ผู้ซื้อเหล่านี้ได้แก่บุคคลที่อยู่นอกภาคการผลิตแบบทุนนิยม เช่น พวกร่างฟื้ม อชานาชาวยิร้ออันเป็นกลุ่มที่ Marx ไม่ได้กล่าวถึงไว้ Luxemburg เห็นว่า ในความเป็นจริงนั้น การแลกเปลี่ยนซื้อขายระหว่างระบบการผลิตแบบทุนนิยมกับภาคการผลิตที่ไม่ใช่ทุนนิยมได้มีมาตลอดตั้งแต่ต้นอันเป็นเหตุให้การขายสินค้าและการแสวงหากำไร เพื่อการสะสมทุนในระบบทุนนิยมเกิดขึ้นได้ และเพื่อบังคับให้ภาคการผลิตที่ไม่ใช่ทุนนิยมยอมรับวิธีการซื้อขายแลกเปลี่ยนด้วยเงินตราแบบทุนนิยม แทนที่จะเป็นวิธีการแลกสินค้า (barter system) อย่างที่เคยเป็นมา ฝ่ายนายทุนได้ใช้วิธีการรุนแรงทางการเมืองบีบบังคับเพื่อเปิดประชุมตลาดการค้าในสังคมเกษตรกรรม โดยเฉพาะในประเทศที่มิใช่ทุนนิยมทั้งหลาย นี่คือสาเหตุที่นำไปสู่พุทธิกรรมแบบจักรวรรดินิยมของประเทศทุนนิยมทั้งหลาย (Luxemburg, 1972:56-60) การแข่งขันกันแสวงหาอาณานิคมและเขตอิทธิพล การแสวงหาช่องทางในการลงทุน การเกิดลัทธิทหาร (militarism) การแสดงบทบาทที่มีอิทธิพลสูงของทุนการเงิน ฯลฯ มีที่มาจากการทุบตันดังกล่าวทั้งสิ้น ดังนั้น Luxemburg (1972:61) จึงลงความเห็นว่า จักรวรรดินิยมนั้นไม่ใช่สิ่งอื่นใด บันเป็นเพียงวิธีการสะสมทุนวิธีหนึ่งเท่านั้นเอง

การวิพากษ์วิจารณ์ Marx ว่าไม่ได้คำนึงถึงปัญหาการขายสินค้าเพื่อนำเข้ากำไรที่เป็นyxลูก้า ส่วนเกินมาใช้ในการสะสมทุน และการพิจารณาเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างนายทุนกับกรรมการโดยไม่คำนึงถึงบทบาทของระบบการผลิตที่ไม่ใช่ทุนนิยมนั้น ทำให้ Luxemburg ถูกมาร์กซิสต์ทั้งหลายในขณะนั้นโภมติอย่างรุนแรง คนเหล่านี้เห็นว่า กรอบทฤษฎีของ Marx นั้นถูกต้องอยู่แล้ว Luxemburg ผิดเองที่ไม่สมมุติว่า การบริโภคในระบบทุนนิยมไม่เพิ่มขึ้น นอกจากนี้แล้วระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมไม่ได้อยู่ในดุลยภาพดังที่ Luxemburg คิด เพราะในระบบนี้ การลงทุนกับการผลิตไม่ได้เป็นไปอย่างได้สั้นส่วนต่อกัน และลักษณะเช่นนี้องที่ทำให้ระบบทุนนิยมมีแนวโน้ม

จะเกิดวิกฤตการณ์อยู่เสมอ (Barrat Brown, 1972:29) นอกจากนี้แล้ว ทฤษฎีโดยทั่วไปยอมจะพิจารณาเฉพาะตัวแปรหลัก และไม่อาจจะนำเอาปัจจัยทั้งหมดมาไว้ในคราวเดียวได้ นี่คือส่วนหนึ่งของปฏิกริยาของนักทฤษฎีมาร์กซิสต์ที่มีต่องานของ Luxembourg และเป็นผลให้งานของเชอร์ไม่เป็นที่รู้จักกว้างขวางเหมือนกับงานเขียนด้านนี้ของ Lenin ที่ปรากฏขึ้นภายหลัง

ในหมู่นาร์กิซิสต์ในยุคหนึ่ง การอธิบายจักรวรรดินิยมในแง่การขยายตัวและบทบาทสำคัญของทุนการเงิน เป็นคำอธิบายที่ได้รับการยอมรับโดยทั่วไป ทั้งนี้ เพราะมันสอนคล่องกับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในรูปของบทบาทสำคัญของธนาคารใหญ่ และการส่งออกของทุนจากประเทศทุนนิยมไปสู่ประเทศด้อยพัฒนา ดังนั้นจึงไม่น่าจะประหลาดแต่อย่างใดที่ความคิดของ Hilferding และ Lenin ในประเด็นดังกล่าวได้เป็นความคิดที่ทรงอิทธิพลอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการเมืองของ Bukharin อันนับว่าอยู่ในกระแสความคิดแบบนี้ Bukharin (1975:33) เห็นว่าจักรวรรดินิยมเป็นนโยบายของทุนการเงิน (finance capital) ซึ่งแสดงออกในแง่การขยายอาณาเขตด้านเศรษฐกิจ ด้านการเปิดดินแดนในสังคมกิจกรรมให้การ์เตอร์เดบต์ชาติเข้าแสวงหาประโยชน์ ผลที่ตามมา ก็คือ ดินแดนเหล่านั้นกลายเป็นแหล่งผลิต อุดหนุน ตลาดสินค้า และแหล่งการลงทุน แต่ละประเทศจะอาศัยนโยบายภาษีเข้า-ex กำจัดคู่แข่งต่างชาติ เพื่อให้ได้มาซึ่งกำไรส่วนกิจและเพื่อเป็นเครื่องมือในการทุ่มตลาด เป็นต้น ระบบการกระทำเช่นนี้ทั้งหมดมุ่งเพียงเพื่อเปิดโอกาสให้องค์การผู้กำหนดทั้งหลายมีกำไรเพิ่มได้ง่ายขึ้นนั่นเอง เขาเห็นว่า วิธีการและนโยบายจักรวรรดินิยมแบบนี้ เป็นผลกระทบที่เกิดจากแนวโน้มสำคัญ 2 ประการของระบบทุนนิยม คือ ความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจโดยตรง เป็นกิจกรรมระหว่างชาติ (internationalization) มากขึ้น และในขณะเดียวกันผลประโยชน์จากการบุกเบิกทุนนิยมได้รับการยอมรับว่าเป็นผลประโยชน์ของชาติ กล่าวคือ ระบบทุนนิยมได้กลยุทธ์เป็นระบบเศรษฐกิจโลก รูปแบบความสัมพันธ์ด้านการผลิตและการค้า เป็นไปตามกลไกของระบบตลาด และกลุ่มทุนผู้กำหนดจากประเทศหนึ่งนำทุนนิยมได้ขยายบทบาทด้านต่าง ๆ ไปทั่วทุกมุมโลก ในอีกด้านหนึ่ง การรวมศูนย์ของทุนทำให้เกิดกลุ่มทุนการเงินซึ่งมีอิทธิพลสูงในสังคม กลุ่มเหล่านี้จะเข้ารวมตัวเป็นพวกเดียวกันกลไกของรัฐ และทำให้รัฐยอมรับว่าผลประโยชน์ของนายทุนกลุ่มนี้คือผลประโยชน์ของรัฐ ดังนั้นนโยบายของรัฐจึงตอบสนองต่อความต้องการของฝ่ายทุนการเงินอย่างเต็มที่ (ดู Bukharin, 1975:23-33) นี้คือที่มาของพฤติกรรมและนโยบายแบบจักรวรรดินิยมของประเทศหนึ่งนำทุนนิยมในทศวรรษของ Bukharin

อักรวารดินิยมในทัศนะของเเครนดูคาสต์ กระແສหลัก : ปฏิกริยาของนักเสรีนิยม ทฤษฎี
จักรวรรดินิยมของ Hobson "ไม่เพียงแต่จะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาทฤษฎีจักรวรรดินิยม
แนวมาრกซิสต์ขึ้นเท่านั้น หากยังก่อให้เกิดปฏิกริยาในหมู่นักเเครนดูคาสต์กระແສหลักอย่าง

กว้างขวางอีกด้วย แน่นอนที่เดียว ตามแนวความคิดเสรีนิยมทางเศรษฐกิจ (economic liberalism) ของนักเศรษฐศาสตร์เหล่านี้ ระบบทุนนิยมซึ่งโดยธรรมชาติมีการแบ่งขั้นกันอย่างเสรีในตลาด ย่อมจะไม่นำไปสู่การเกิดนโยบายหรือพฤติกรรมแบบจักรวรรดินิยมของประเทศมหาอำนาจ ได้เลย ทั้งนี้ เพราะกิจกรรมการค้าและการผลิตอย่างเสรีในระบบทุนนิยม ในระยะยาวย่อมจะ ทำให้ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์อย่างทวีหนักกันและก่อให้เกิดความสงบสุขขึ้น ดังนั้น เมื่อพิจารณา ตามทัศนะแบบนี้ จักรวรรดินิยมจึงไม่ได้เกิดจากการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของพ่อค้า และนายทุนโดยใช้รัฐเป็นเครื่องมือ หากแต่เกิดจากปัจจัยอื่น ๆ โดยเฉพาะปัจจัยด้านการเมือง เสียงมากกว่า เพื่อจะนั่น ตามแนวความคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก เราจึงไม่อาจจะอธิบาย จักรวรรดินิยมในแง่เศรษฐกิจหรือมองในแง่จักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจได้ เพราะในทัศนะแบบ เสรีนิยมนั้น จักรวรรดินิยมเป็นเรื่องการเมืองโดยตรง การศึกษาในประเด็นนี้จึงควรเป็นการ พิจารณาในแง่จักรวรรดินิยมทางการเมืองเท่านั้น บุคคลที่เป็นตัวแทนรุ่นแรก ๆ ของทัศนะดังกล่าว ซึ่งจะนำมาพิจารณาในที่นี้ได้แก่ Schumpeter และ Robbins ส่องนักเศรษฐศาสตร์ที่มีชื่อเสียงระดับ โลก

ในงานเขียนชื่อ Imperialism and Social Classes ซึ่งเขียนขึ้นในราปี 1919 Schumpeter ได้ เสนอทฤษฎีจักรวรรดินิยมอุดมโทบ์ทฤษฎีของ Hobson และของกลุ่มมาร์กซิสต์ เขาเห็นว่า จักรวรรดินิยมนั้นเกิดจากความโน้มเอียงอย่างไร้จุดหมายของรัฐในอันที่จะแหน่งขยายอำนาจออกไป โดยไม่มีขอบเขตจำกัด (Schumpeter, 1972:37) ในทัศนะของ Schumpeter ลักษณะการแหน่งขยาย อำนาจรัฐออกไปอย่างไร้จุดหมายดังกล่าว หากวิเคราะห์จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ในแง่แรก ย่อมเกิดจากความอ่อนอิงตามลัญชาติภูมิของมนุษยชาติ ที่มุ่งก่อสองครั้งและแสวงหาชัยชนะ อย่างไร้เหตุผลและขัดกับหลักเหตุผล การกระทำการอย่างนี้มีบทบาทสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ของ มนุษย์ ในแง่ที่สอง แรงผลักดันให้แสดงพฤติกรรมที่มุ่งขยายอำนาจดังกล่าว เกิดจากความจำเป็น ทางสถานการณ์ที่ผลักไสให้มัวชนและชนชั้นต่าง ๆ ไฟสองครั้งเพื่อความอยู่รอดของกลุ่มคน และความโน้มเอียงด้านจิตใจของคนกับโครงสร้างของสังคมที่เกิดขึ้นในสถานการณ์อย่างนั้นในอดีต เมื่อเกิดขึ้นมาแล้วก็ย่อมจะต้องอยู่และมีผลกระทบต่อพฤติกรรมของมนุษย์ต่อไป ถึงแม้ว่าความ จำเป็นด้านสถานการณ์ที่ต้องการทำเพื่อความอยู่รอดได้หมดสิ้นไปนานแล้วก็ตาม ในแง่ที่สาม Schumpeter เห็นว่า มีแรงผลักดันจากคน 2 กลุ่มที่ช่วยให้ความโน้มเอียงด้านจิตใจและโครงสร้าง ของสังคมดังกล่าวดำเนินอยู่ได้เรียบ ๆ กลุ่มแรกก็คือ ชนชั้นที่มีอำนาจ (ruling class) ที่ส่งเสริมให้เกิด แนวโน้มในการก่อสองครั้งเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ในประเทศ กลุ่มที่สองได้แก่บุคคลที่ได้รับ ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และทางสังคมเป็นการส่วนตัวจากนโยบายก่อสองครั้ง ไม่ว่าจักรวรรดิ-

นิยมจะมีความแตกต่างกันมากแค่ไหน จักรวรรดินิยมทุกกรณีจะมีลักษณะร่วมเหล่านี้ประกอบอยู่เสมอ (Schumpeter, 1972:38-39) เมื่อพิจารณาจากทัศนะของ Schumpeter จักรวรรดินิยมจึงมีลักษณะเป็นพุทธิกรรมที่ล้าสมัยและย้อนร้อยรอยหลัง (atavism) เป็นสิ่งที่เกิดจากสภาพการค้ารังชีพของมนุษย์ในอดีต จักรวรรดินิยมเป็นพุทธิกรรมย้อนร้อยรอยหลังที่ยังแฝงอยู่ในโครงสร้างสังคม ในลักษณะนี้สัยซึ่งแสดงออกด้านอารมณ์ ด้านจิตใจของบุคคล ในแบบโครงสร้างสังคมด้วยเหตุที่โครงสร้างซึ่งก่อให้เกิดลักษณะแบบนี้ขึ้นมาได้เชื่อมสลายไป ลักษณะล้าหลังของจักรวรรดินิยม ก็น่าจะสูญหายไปด้วยตามการแสวงหาของสังคม เพราะไม่มีโครงสร้างสังคมดังเดิมอยู่แล้ว จักรวรรดินิยมแบบนี้อีกแล้ว ในแบบที่เป็นลักษณะนี้สัยของคน ลักษณะความคิดแบบจักรวรรดินิยมก็จะหมดตัวไปได้แล้ว ทั้งนี้พระมหานุษย์มีการค้ารังชีพและมีจิตใจที่เป็นไปตามหลักเหตุผลมากขึ้น Schumpeter จึงเห็นว่าจักรวรรดินิยมมีแนวโน้มจะลดลงเรื่อยๆ เมื่อสังคมพัฒนาไปข้างหน้า (Schumpeter, 1972:32) กล่าวโดยสรุป Schumpeter ถือว่าจักรวรรดินิยม เกิดจากวิธีคิดดังเดิมอันล้าสมัยที่ยังคงเหลืออยู่จนถึงปัจจุบัน ความคิดดังกล่าวเน้นมาจากกฎแบบของวิธีชีวิททางสังคม ก่อนยุคทุนนิยม เมื่อได้ความคิดแบบนี้ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีก จักรวรรดินิยมก็เกิดขึ้นได้อีก (ฤทธิ์ Lichtheim, 1977:122) ถึงแม้ว่าจักรวรรดินิยมมักจะเกิดในสังคมที่มีลักษณะอัตตาธิปไตยอย่างเต็มที่ (absolute autocracy) ซึ่งเป็นภาวะที่เดินໄດในช่วงก่อนการปฏิวัติอุตสาหกรรมก็ตาม

ด้วยเหตุที่จักรวรรดินิยมเป็นชาติเดนความคิดที่ล้าสมัย มันจึงเข้ากับระบบทุนนิยม อันเป็นวิถีการผลิตที่ก้าวหน้าไม่ได้ Schumpeter จึงเห็นว่า จักรวรรดินิยมเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นต่อระบบทุนนิยม กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ระบบทุนนิยมสามารถพัฒนาไปได้โดยตัวของมันเอง โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยวิธีการแบบจักรวรรดินิยมแต่อย่างใด เขายังเห็นว่า แท้ที่จริงแล้วระบบทุนนิยมมีแนวโน้มที่ต่อต้านจักรวรรดินิยมอยู่ในตัวของมันเอง ตามทัศนะของ Schumpeter (1972:43-46) แนวโน้มดังกล่าวเกิดจากปัจจัยหลายประการ กล่าวคือ ประการแรก โลกทุนนิยมโดยทั่วไปโดยเฉพาะในส่วนที่เป็นวิธีชีวิททางสังคมสมัยใหม่ ซึ่งเกิดจากระบบทุนนิยมเองนั้น มักมีลักษณะต่อต้านการทำสงคราม การขยายอาณาเขต การสะสมอาวุธ รวมทั้งการที่กองทัพเข้ามายุ่งชุ่น สังคม ลักษณะการต่อต้านแบบนี้จุดกำเนิดมาจากประเทศแรกที่พัฒนาไปสู่ทุนนิยม นั่นคืออังกฤษ ในการสนับสนุนสันติภาพ (Pacifism) มีมานานแล้ว แต่แนวความคิดที่ไฟหานั้นคือความคิดที่ไม่ใช่ความคิดที่สันติภาพ ในยุคใหม่นั้น เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากโลกทุนนิยมอย่างไม่มีข้อสงสัย ประการที่สอง เมื่อได้ก้าวตามที่ระบบทุนนิยมเข้าไปเมืองทนาทามากขึ้น สงครามจะเกิดขึ้นได้เฉพาะในกรณีที่จำเป็นต้องป้องกันตนเอง หรืออ้างว่าป้องกันตนของท่านนั้น นั่นคือสงครามในรูปแบบเก่าๆ ที่มุ่งขยายอาณาจ

อย่างไรเหตุผลจะเกิดขึ้นได้ยากในสังคมทุนนิยม เพราะจะไม่ได้รับการยอมรับ การทำสังค์รวม แต่ละครั้งในเมืองอุบัติ ชนชั้นผู้มีอำนาจอาจจึงจำเป็นต้องหาเหตุผลที่มีน้ำหนักมาเป็นข้ออ้าง พฤติกรรม ในเชิงจักรวรรดินิยม ถึงแม้จะมีอยู่บ้างก็ต้องปกปิดอย่างมาก เพราะคำว่าจักรวรรดินิยมได้กล่าวไปเป็นก้อยคำในลักษณะดูถูกเหยียดหมายไปแล้ว ดังนั้นที่ได้กิตามมีการพัฒนาระบบทุนนิยมไปมาก การกระทำในลักษณะจักรวรรดินิยมย่อมจะเกิดได้ยาก ประการที่สาม บรรดากรรมการในโรงงานอุตสาหกรรมอันเป็นผลิตของระบบทุนนิยม ก็มักจะต่อต้านจักรวรรดินิยมอย่างอาจริง เอาจัง และประการที่สี่ ในยุคทุนนิยมวิธีการบังคับไม่ให้เกิดสังคมมาได้รับการพัฒนาไปอย่างมาก ทั้งนี้ เพื่อแก้ไขข้อขัดแย้งระหว่างรัฐต่าง ๆ Schumpeter เห็นว่า การพัฒนาวิธีการบังคับสังคม ดังกล่าว เป็นผลจากการที่แนวคิดและสภาพจิตใจแบบทุนนิยมได้กล่าวเป็นวิธีชีวิตของคนส่วนใหญ่ ไปแล้วนั่นเอง ประการสุดท้าย ประเทศที่มีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และไม่เคยมีรากเหง้าของสังคมแบบก่อนทุนนิยมปรากฏอยู่ อย่างเช่นกรณีของสหรัฐอเมริกา แนวโน้มไปในทางจักรวรรดินิยมจะเกิดขึ้นได้ยากมาก ซึ่งต่างไปจากสังคมที่โครงสร้างและแนวคิดแบบตั้งเดิมยังคงหลงเหลือและทรงอิทธิพลอยู่

ปัจจัยที่ 5 ประการที่กล่าวไปแล้วนี้คือ เหตุผลสำคัญที่ Schumpeter ใช้สำหรับเป็นข้ออ้างว่า จักรวรรดินิยมไม่ได้เกิดจากปัญหาและสภาพของระบบทุนนิยม ดังที่ Hobson ได้พูดถึง และนักทฤษฎีมาร์กซิสต์ได้ขยายความออกไป

สำหรับ Robbins นักเศรษฐศาสตร์ผู้มีชื่อเสียงชาวอังกฤษ เขายังได้แสดงทัศนะคัดค้านแนว การอธิบายจักรวรรดินิยมของ Hobson และของนักทฤษฎีมาร์กซิสต์ไว้ในงานเขียน ชื่อตีพิมพ์ ครั้งแรกในปี 1939 ในลักษณะคล้ายกับ Schumpeter เขายังเห็นว่านโยบายหรือพฤษิตกรรมแบบ จักรวรรดินิยมของรัฐตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษนั้นหาได้เกิดจากอิทธิพลของชนชั้นตาม แนวความคิดของนักทฤษฎีมาร์กซิสต์ หรือจากปัญหาการบริโภคภายในประเทศน้อยกว่าที่ควร จะเป็นดังที่ Hobson ยังไว้แต่ปัจจุบันใน Robbins (1973:311-312) โดยเห็นว่า นโยบายหรือพฤษิตกรรม แบบจักรวรรดินิยมของรัฐนั้น แท้ที่จริงแล้วเกิดจากความพยายามของรัฐในอันที่จะปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชาติเอาไว้ จักรวรรดินิยมในด้านเศรษฐกิจเป็นปฏิกริยาตอบโต้ในเชิง ปกป้องผลประโยชน์ของตนในด้านการค้า และเศรษฐกิจระหว่างประเทศ จากการกระทำของ รัฐอื่น เพราะถ้าหากปล่อยให้รัฐอื่นดำเนินนโยบายแบบจักรวรรดินิยมได้มีอิทธิพล ย่อมหมายถึงว่า รัฐอื่นจะสามารถใช้อำนาจที่เผยแพร่ออกไปเหนือดินแดนอื่น ๆ นั้น มาจำกัดและริดรอนผลประโยชน์ ด้านเศรษฐกิจของตนได้เมื่อไหร่ ด้วยปัจจุบันที่เห็นได้ชัดก็คือ การสูญเสียตลาดสำหรับรายสินค้า ไปให้แก่รัฐอื่นที่เข้าไปปกครองดินแดนเหล่านั้นโดยตรง ดังนั้น รัฐตะวันตกแต่ละรัฐจึงจำเป็นต้อง

ดำเนินนโยบายแบบจักรวรรดินิยม เพื่อบังคับผลประโยชน์ของตัวเองไว้ Robbins เห็นว่า ผลประโยชน์ที่รัฐจะได้โดยตรงจากการดำเนินนโยบายแบบจักรวรรดินิยมนั้น อันที่จริงก็หาได้มากมายแต่ยังไง แต่ผลประโยชน์ที่จะสูญเสียไปหากปล่อยให้ชาติอื่น ๆ ใช้นโยบายจักรวรรดินิยมครอบครองดินแดนต่าง ๆ และออกนโยบายมาจำกัดผลประโยชน์ของรัฐนั้นเห็นอุดนัณเด้งกล่าว นั้น มากมหាផานั้น ในกรณีของอังกฤษก็เช่นเดียวกัน จำเป็นต้องดำเนินนโยบายจักรวรรดินิยมเพื่อปกป้องดินแดนการค้าที่มีอยู่ในให้ตอกยูในเรื่องมือของรัฐอื่น การขยายอำนาจดังกล่าวของอังกฤษก็เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของชาตินั้นเอง

Robbins เห็นว่าผลประโยชน์ที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นผลประโยชน์ที่ตกแก่คนหัวชีวิตอย่างแท้จริง หาได้เป็นผลประโยชน์ที่ตกอยู่แก่คนชนชั้นเจ้าสมบัติ (propertied Class) แต่เพียงฝ่ายเดียว หากผลประโยชน์ดังกล่าวต้องสูญเสียไป ทั้งกรรมการและนายทุนต่างก็จะประสบกับความสูญเสียเหมือน ๆ กัน (Robbins, 1973:313) ผลประโยชน์ของชาติที่รัฐจำเป็นต้องปกป้องเอาไว้ นี้เองคือเหตุจูงใจ (motive) ให้ประเทศมาหานำจยุโรป เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมัน ต้องดำเนินนโยบายเพื่ออำนาจของตัวเองไว้ โลก อย่างไรก็ตี ปัญหาที่นำไปพิจารณาตามมาก็คือว่า มีสาเหตุทางการเมืองและเศรษฐกิจอะไรบ้างที่ก่อให้เกิดเหตุจูงใจดังกล่าว Robbins (1973:315) และคงปฏิกริยาตอบโต้ ต่อความคิดของ Lenin ผู้นั้นถึงอิทธิพลของนายทุนที่มุ่งปกป้องและส่งเสริมการลงทุนในต่างประเทศซึ่งมีต่อนโยบายจักรวรรดินิยมของรัฐ โดยเขาได้ใช้ให้เห็นในกรณีของอังกฤษว่า แรงผลักดันของนักลงทุนในต่างประเทศที่มีต่อนโยบายจักรวรรดินิยมของรัฐนั้นเห็นได้ชัด ถ้าจะมีอยู่บ้างก็เป็นข้อยกเว้นเสียมากกว่า และโดยปกติถ้ากฎหมายและกฎหมายต่าง ๆ ของประเทศที่คุณอังกฤษไปลงทุน มีมาตรฐานพอสมควร รัฐก็จะไม่เข้าไปแทรกแซงแต่อย่างใด ถ้าหากจะพิจารณาจักรวรรดินิยมในแง่ที่เกิดจากแรงผลักดันของกลุ่มผลประโยชน์บางกลุ่มดังที่ Hobson ยัง Robbins (1973:317) ได้แบ่งว่าเพียงผลประโยชน์ของคนบางกลุ่ม ไม่อาจจะมีน้ำหนักพอที่จะผลักดันให้รัฐดำเนินนโยบายแบบจักรวรรดินิยมซึ่งนำไปสู่การขัดแย้งระหว่างประเทศได้ เขาเชื่อว่า ความขัดแย้งระหว่างประเทศจักรวรรดินิยมที่มีอยู่ในศตวรรษที่ 19 และศตวรรษที่ 20 นั้น มีสาเหตุขัดเจนมาจากการต้องการของรัฐที่จะรักษาหรือขยายอำนาจของตนในรูปของผลประโยชน์ของชาตินั้นเอง เป้าหมายของรัฐก็คือ การปกป้องโอกาสด้านเศรษฐกิจของประชาชนของตนเอาไว้ และหากจะมีเรื่องของกลุ่มผลประโยชน์นี้ข้ามมาเกี่ยวข้องอยู่บ้าง ก็จะเป็นประเด็นนี้เอง แต่อิทธิพลของกลุ่มผลประโยชน์โดยทั่วไปจะเป็นไปโดยอ้อมมากกว่าที่จะเป็นลักษณะตรงไปตรงมานั่นคือ กลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ จะพยายามผลักดันนโยบายของรัฐ แต่ไม่มีกลุ่มใดเข้ามามากหนาดโดยตรง และผลที่ตามมาก็บอกไม่ได้ว่า เกิดจากการกระทำของใครโดยตรง นอกจากนี้ Robbins (1973:318)

ยังได้ได้แบ่งความคิดของมาร์กซิสต์เกี่ยวกับผลประโยชน์ของชนชั้นไว้ว่า อันที่จริงผลประโยชน์ของกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่นั้นหาได้เป็นผลประโยชน์ของชนชั้น แต่เป็นผลประโยชน์ของแต่ละฝ่าย (sectional interest) เสียมากกว่า การเปลี่ยนแปลงด้านการค้าแต่ละอย่างย่อมทำให้คนในชนชั้นเดียวganได้เสียผลประโยชน์ต่างกัน บางคนอาจจะได้ บางคนอาจจะเสีย ไม่มีหลักฐานใดที่ชี้ให้เห็นว่า ผลประโยชน์ของชนชั้นมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวgan แต่ในทางตรงกันข้ามคนในแต่ละฝ่ายมีแนวโน้มจะได้รับประโยชน์ร่วมกัน จากการเปลี่ยนแปลงข้อจำกัดด้านการค้าระหว่างประเทศ ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินนโยบายจักรวรรดินิยมของรัฐ

กล่าวโดยสรุป ในทศวรรษของ Robbins นั้น ความขัดแย้งระหว่างประเทศในรูปของสงคราม อันเกิดมาจากการดำเนินนโยบายจักรวรรดินิยมของมหาอำนาจต่างๆ ที่มาจากการพยายามปกป้องและรักษาอิสระในรูปของผลประโยชน์ของชาติทางด้านการค้า เพื่อไม่ให้เสียเปรียบชาติอื่น ความกลัวที่จะถูกเสียผลประโยชน์ของชาติตั้งก่อตัวจึงเป็นสาเหตุหลักของจักรวรรดินิยม ภาระของการจัดระบบทุนนิยม หากแต่การจัดระบบทางการเมืองของโลก ที่มีลักษณะแบบอนาธิปไตยนั้นเอง ที่เป็นรากเหง้าของสภาพดังกล่าว นั่นคือ สภาวะที่กรมมีพลังอ่อนน้อมถ่อมตนมากก็แสวงหา และปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง ได้มากนั้นเอง

จะเห็นได้ว่าทฤษฎีจักรวรรดินิยมในยุคคลาสสิกที่กล่าวมานี้แล้ว เมื่อพิจารณาในแง่ที่มานของพฤติกรรมและนิยามแบบจักรวรรดินิยมของมหาอำนาจต่างๆ ก็จะแบ่งออกอย่างกว้าง ๆ เป็น 2 กระแส กระแสความคิดแรก เป็นทฤษฎีของ Hobson และนักทฤษฎีมาร์กซิสต์ ซึ่งเห็นว่า จักรวรรดินิยมเป็นผลที่เกิดจากปัญหาและความเป็นไปในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเอง ปัญหาดังกล่าวผลักดันให้กลุ่มฟื้นคืนหายทุนอันเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อการเมือง ให้รัฐดำเนินนโยบายแบบจักรวรรดินิยมเพื่อรักษาและขยายผลประโยชน์ของตนในดินแดนต่อไป พัฒนา ส่วนกระแสความคิดหลัง เป็นทฤษฎีของนักเศรษฐศาสตร์เสรีนิยม เช่น Schumpeter และ Robbins ซึ่งปฏิเสธและตอบโต้ความคิดกระแสแรก ดังนั้นที่มานของจักรวรรดินิยมในกระแสความคิดนี้จึงไม่ใช่สภาพของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม หากแต่เป็นปัญหาทางด้านการเมือง ไม่ว่าจะเป็นปัญหาที่เกิดภายใต้ประเทศในรูปกระบวนการและความคิดเก่า อย่างกรณีทฤษฎีของ Schumpeter หรือปัญหาการปกป้องผลประโยชน์ของชาติในการเมืองระหว่างประเทศ อย่างกรณีทฤษฎีของ Robbins ก็ตาม ความคิดพื้นฐานในการอธิบายจักรวรรดินิยมขึ้น 2 กระแสนี้ มีอิทธิพลโดยตรงต่อแนวความคิดเกี่ยวกับจักรวรรดินิยมที่เกิดขึ้นภายหลังสองครั้งที่ 2

ทฤษฎีจักรวรรดินิยมยุคปัจจุบัน

หลังสองครั้งโลกครั้งที่ 2 สภาพทางเศรษฐกิจการเมืองของโลกได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก

ในหลายด้าน ที่สำคัญก็คือ ในด้านการเมืองระหว่างประเทศ ดินแดนที่ตกเป็นอาณาจักรของมหาอำนาจตะวันตกส่วนใหญ่ ได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิสระ บทบาทของประเทศเกิดใหม่ เหล่านี้ในด้านเศรษฐกิจการเมืองของโลกก็เริ่มทิวความสำคัญมากขึ้นเป็นลำดับ ประเด็นในการศึกษาด้านเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ และเศรษฐกิจการเมืองเกี่ยวกับการพัฒนาจึงขยายกว้างออกไป แทนที่จะเน้นเฉพาะบทบาทและปัญหาของประเทศพัฒนาแล้วอย่างในอดีต ด้วยเหตุนี้เองจึงมีผู้สนใจศึกษาปัญหาเศรษฐกิจการเมืองจากจุดของประเทศโลกที่สามมากขึ้น นอกเหนื่องจากนี้แล้ว หลังสงครามโลกครั้งที่二 ยังมีการเปลี่ยนแปลงศูนย์อำนาจทางเศรษฐกิจการเมือง ของโลกอีกด้วย โดยที่สหราชอาณาจักรเป็นผู้นำของประเทศมหาอำนาจที่หันนิยม แทนอังกฤษและญี่ปุ่น ในด้านเศรษฐกิจของโลกนักจากการเชิงกลับปัญหาความชบดานเศรษฐกิจในช่วง สงครามสั้นสุดใหม่ ๆ และการเดินทางทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วในระยะต่อมาแล้ว ปรากฏการณ์ ใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงหลังสงครามก็คือ การเกิดบรรษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ ที่มีบทบาทครอบงำ เศรษฐกิจโลกอย่างกว้างขวาง

สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจการเมือง ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างนี้ มีผลกระทบต่อทุกภูมิภาค วรรณรัตน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุกภูมิภาคที่มีน้อยที่เดียว อย่างน้อยที่สุดจะเห็นได้ว่า ได้มีการปรับแนวการอธิบายของทุกภูมิภาคเพื่อเข้ากับสภาพการณ์ใหม่ ซึ่งในหลายประดิษฐ์มีข้อแตกต่าง ไปจากแนวการอธิบายแบบดั้งเดิมอย่างมาก อย่างไรก็ตาม ครอบของทุกภูมิภาคและข้อสมมุติฐานต่าง ๆ ก็ยังเป็นไปตามแนวเดิม ในกรณีทุกภูมิภาควรรณรัตน์ ใจเดินแนวการปรับ ทุกภูมิภาคให้เข้ากับสภาพทางเศรษฐกิจการเมืองที่เปลี่ยนไป แต่ขณะเดียวกันยังยึดถือการอบรมความคิด เดิมได้จากการของนักทุกภูมิศาสตร์ ไม่ว่า Baran, Sweezy และ Magdoff เป็นต้น นอกจากนี้ ยังปรากฏงานเขียนของทุกภูมิศาสตร์ ไม่น้อยที่พยายามเชื่อมโยงทุกภูมิภาค วรรณรัตน์ ใจเดินแนวการปรับ ทุกภูมิภาคให้เข้ากับการอบรมในกรณีที่เปลี่ยนไป อาทิ การมองในแง่การพึ่งพา และการพิจารณาใน แต่ระบบโลก อันเป็นการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองโลกจากจุดที่แตกต่างไปจากเดิม งานประทุมนี้ จะเห็นได้จากข้อเขียนของนักทุกภูมิศาสตร์ ไม่ว่า Bodenheimer และ Wallerstein หรือ นักวิชาการนอกกลุ่มมาร์กซิสต์ อาทิ Galtung เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ยังไม่เปลี่ยนแปลงในการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองโลกในการอบรมความคิด เกี่ยวกับจักรวรรดินิยมก็คือ การถูกเดียงและการขัดแย้งด้านความคิดในการอธิบายปรากฏการณ์ ทางเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ ระหว่างประเทศและความคิดแบบมาร์กซิสต์และกลุ่ม ที่ต่อต้านความคิดกระแสรหลัก กับกระแสความคิดของกลุ่มนักเศรษฐศาสตร์เสรีนิยม การถูกเดียง ในลักษณะนี้ยังคงดำเนินต่อไป เราจะเห็นแนวการอธิบายจักรวรรดินิยมของกลุ่มเสรีนิยม ซึ่งใช้

ความคิดทางเศรษฐศาสตร์และสังคมศาสตร์กระแสหลัก ก็ต่อเนื่องและตอบโต้ความคิดของกลุ่มนิโอมาร์กซิสต์ได้จากการของบุคคล เช่น Blaug และ Cohen

ทฤษฎีจักรวรรดินิยมแนวโน้มาร์กซิสต์ ในหมู่นักทฤษฎีนิโอมาร์กซิสต์ระบะหลังสองครั้งโลกครั้งที่ 2 งานขึ้นด้านเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ และเศรษฐกิจการเมืองเกี่ยวกับการพัฒนาของ Baran และ Sweezy นับว่าเป็นงานที่ทรงอิทธิพลอย่างมากและได้รับการยอมรับกันอย่างกว้างขวาง ในส่วนที่เกี่ยวกับทฤษฎีจักรวรรดินิยม Baran และ Sweezy เสนอความคิดร่วมกันในบทความชื่อ “Notes on the theory of Imperialism” ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 1966 ในงานชิ้นนี้ Baran และ Sweezy (1972:156-157) ได้ชี้ให้เห็นและยอมรับถึงความสำคัญของทฤษฎีจักรวรรดินิยมแนวโน้มาร์กซิสต์บุคคลาสสิก ซึ่งพัฒนาขึ้นโดยนักทฤษฎีเช่น Hilferding, Luxemburg และ Lenin โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเสนอแนวทางการอธิบายเกี่ยวกับแนวโน้มและความโน้มเอียงด้านเศรษฐกิจของประเทศทุนนิยมก้าวหน้าในขณะนี้ Baran และ Sweezy เห็นว่าในส่วนดังกล่าวของทฤษฎีมีประเด็นที่จะเน้นหนักอยู่เพียง 1 ประเด็น ประเด็นแรกคือ ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศด้อยพัฒนา เป็นผลให้เกิดอัตราการค้า (terms of trade) ซึ่งทำให้ฝ่ายแรกได้เปรียบและฝ่ายหลังเสียเปรียบ ประเด็นที่สอง จักรวรรดินิยมต้องกันว่าเป็นทางระบบยุทธ์ส่วนภูมิที่สำคัญทางหนึ่งของประเทศร่ำรวย กล่าวคือเป็นช่องทางสำหรับการส่งออกของทุนไปสู่ดินแดนอื่นๆ ของอย่างไรก็ได้ ในทศวรรษของบุคคลทั้งสอง ทฤษฎีจักรวรรดินิยมบุคคลาสสิกส่วนนี้ ควรจะได้รับการปรับปรุงต่อความใหม่ให้เข้ากับภารกิจการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

Baran และ Sweezy (1972:158-159) ชี้ให้เห็นว่า ในทศวรรษของทฤษฎีนิโอมาร์กซิสต์ดังเดิมนี้ ชนชั้นที่ครองอำนาจฝ่ายจักรวรรดินิยม (imperialist ruling class) ประกอบขึ้นด้วยกลุ่มบุคคล 2 กลุ่มคือ นักอุดมการณ์ และนายธนาคาร และวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะบางอย่าง ได้อุบัติขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มทั้งสอง วิัฒนาการขึ้นแรกคือในมาถึงปลายศตวรรษที่ 19 ในช่วงนี้ นักอุดมการณ์แสดงบทบาทนำ คณเหล่านี้สนใจประเทศด้อยพัฒนาอยู่ 2 แห่ง แรกรายในฐานะแหล่งอาหารและวัสดุบริราคากูก อันจะทำให้ นายทุนเหล่านี้ได้รับส่วนภูมิในการผลิตในอัตราสูงขึ้น และได้ลดต้นทุนบางส่วนลง ผลที่ตามมาคือ นายทุนเหล่านี้จะได้รับกำไรสูงขึ้นเป็นทวีป แต่ที่สองในฐานะตลาดสำหรับสินค้าอุดมการณ์ ซึ่งช่วยแก้ปัญหาการขาด燃料สินค้าที่ผลิตออกมานอกความต้องการ วิัฒนาการขึ้นที่สอง เริ่มจากปี 1880 ช่วงนี้ฝ่ายทุนการเงินหรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ นายธนาคารเป็นฝ่ายมีบทบาทครอบงำ ในระยะนี้ได้เกิดการกระจุกคัวและการรวมศูนย์ของทุนอย่างสูง บรรดา นายธนาคารทั้งหลายได้ส่งเสริมให้เกิดการรวมตัวของบรรษัทและการผูกขาด โดยฝ่ายตนครอบงำอยู่ ด้วยเหตุที่นายธนาคารคนใจเรื่องของทุนมากกว่าสินค้า

ความสนใจของคนก่อตั้นที่มีต่อประเทศไทยด้วยพัฒนาจึงเป็นด้านการส่งออกทุนไปสู่ประเทศเหล่านี้เพื่อแสวงหากำไรสูงสุดนี้คือ วิัฒนาการของจักรวรรดินิยมที่ผ่านมาแล้ว 2 ขั้นตอน ซึ่งทฤษฎีมาร์กซิสต์ยุคคลาสสิกได้กล่าวถึงไว้

สำหรับบุคปัจจุบัน Baran และ Sweezy (1972:159) เห็นว่าเป็นบุคคลของบรรษัทผู้ภาคขานาคใหญ่ ซึ่งมีกำไรมหาศาลและไม่ต้องพึ่งพาธนาคารในด้านเงินทุน ทั้งในหลายกรณียังเข้าไปควบคุมธนาคารและสถาบันทางการเงินต่างๆ ดังนั้นในยุคนี้ บรรษัทขนาดยักษ์จึงมีบทบาทนำในการชั้นนายทุน แทนนักอุดหนาทางกรรมและนายธนาคาร การวิเคราะห์เรื่องของทุนนิยมผู้ภาคอันเป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดจักรวรรดินิยม จึงจำเป็นต้องเน้นศึกษาบรรษัทขนาดยักษ์ดังกล่าว โดยการวิเคราะห์บรรษัทขนาดใหญ่เหล่านี้ และผลประโยชน์ของมัน เราจะสามารถเข้าใจการทำงานของจักรวรรดินิยมบุคปัจจุบันได้

บรรษัทขนาดใหญ่ทั้งหลาย มีขนาดของบรรษัทในแบบของศินทรัพย์ รายได้และสาขาใหญ่โตมาก มีโครงสร้างที่ซับซ้อน และมีผลประโยชน์หลากหลาย ซึ่งสภาพดังกล่าวแตกต่างไปจากนักอุดหนาทางกรรมหรือนายธนาคารในอดีตอย่างเห็นได้ชัด ดังนั้นรูปแบบการกระทำการของบรรษัทเหล่านี้ย่อมจะผิดแยกไปจากพฤติกรรมของนักอุดหนาทางกรรมและนายธนาคารในขั้นตอนที่แล้วมา

ในทศวรรษของ Baran และ Sweezy (1972:165-166) บรรษัทขนาดใหญ่ไม่ได้สนใจเรื่องการส่งออกศินค้า ดังที่นักอุดหนาทางกรรมทำอยู่ในศตวรรษที่ 19 หรือเรื่องการส่งออกทุนอย่างเช่นนายธนาคารในศตวรรษที่ 20 เป็นหลักแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่จะสนใจและมีส่วนในผลประโยชน์ที่ซับซ้อนหลายด้าน ซึ่งก่อให้เกิดผลกำไรสูงสุดในระยะยาวให้แก่บรรษัท บรรษัทเหล่านี้อาจจะลงทุนผลิตศินค้าในประเทศอื่นแทนการส่งออก หรืออาจจะส่งออกศินค้าด้วยก็ได้ ขณะเดียวกันก็อาจจะส่งออกทุนไปยังดินแดนที่มีบริษัทในการลงทุนจำนวนมากด้วยก็ได้ กล่าวง่ายๆ ก็คือ กิจการอันใดที่ก่อให้เกิดผลกำไรสูงสุด บรรษัทขนาดใหญ่ก็จะดำเนินการนั้นในทุกรูปแบบ โดยไม่จำกัดด้วยภูมิภาคกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นหลักโดยเฉพาะบรรษัทยินดีที่จะศูนย์เสียผลประโยชน์ระยะสั้นแล้ว ๆ น้อย ๆ เพื่อแลกกับกำไรมหาศาลที่จะได้มาในภายหลัง การกระทำการของบรรษัทขนาดใหญ่ทั้งหลายไม่เพียงแต่จะแสวงหาผลประโยชน์ จำกประเทศด้วยพัฒนาเท่านั้น หากยังไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ของชาติมากนักอีกด้วย การกระทำการของบรรษัทขนาดใหญ่ทั้นนั้นส่งเสริมผลประโยชน์ของบรรษัทของตนเป็นเกณฑ์สำคัญ

สภาพของบรรษัทขนาดใหญ่เมื่อนว่า แต่ละบรรษัทจะไม่มีผลประโยชน์ร่วมกันเลย และบรรษัทขนาดยักษ์เหล่านี้จะไม่ได้คาดหวังหรือผลักดันให้รัฐบาลของรัฐจักรวรรดินิยมดำเนิน

นโยบายใด ๆ ในกรณีนี้ Baran และ Sweezy (1972:169-170) ชี้ให้เห็นว่าไม่ได้เป็นไปอย่างนั้น อันที่จริงแล้ว บรรษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ทั้งหลายแม้จะขัดผลประโยชน์กันในหลายด้าน แต่ก็มีผลประโยชน์ร่วมกันอยู่ 2 ประการ ก่อตัวคือ ประการแรก บรรษัทเหล่านี้ต้องการให้ชาติต่าง ๆ ในโลกเปิดประเทศให้พวากชนได้ดำเนินการแสวงประโยชน์ได้มากที่สุด ประการที่สองบรรษัททั้งหลายต้องการให้กฎหมายและสถาบันด่าง ๆ ในโลกมีสภาพเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาวิสาหกิจทุนนิยมของเอกชนโดยไม่มีสิ่งกีดกัน แห่งนอนที่เดียวสำคัญในทั้งสองเป็นจริงได้ บรรษัทข้ามชาติทั้งหลายก็ยอมมีโอกาสแสวงหากำไรสูงสุดได้เหมือน ๆ กัน เพราะฉะนั้นจึงเป็นสิ่งที่ไม่น่าแปลกใจที่บรรษัทเหล่านี้ ในหลายกรณีมีบทบาทสำคัญในการต่อต้านและป้องก้ามรัฐบาลหรือนโยบายสังคมนิยมของประเทศอื่นอย่างแข็งขัน เป้าหมายในลักษณะเดียวกันจะเห็นได้จากนโยบายของรัฐที่บรรษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ทั้งหลายผลักดันอยู่ บรรษัทเหล่านี้ต้องการให้รัฐดำเนินนโยบายต่างประเทศไปในทางที่ทำให้โลกปลอดภัยสำหรับผลประโยชน์ของตน นั่นคือ ให้ดำเนินการปกป้องโลกทุนนิยมเสรี และขยายขอบเขตออกไปในทุกที่และทุกเวลาเท่าที่อยู่ในวิสัยจะกระทำได้

Sweezy ได้ขยายความเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบรรษัทขนาดใหญ่กับรัฐในส่วนที่เกี่ยวกับจักรวรรดินิยมของไปในทางความของเขาก็พิมพิในปี 1978 Sweezy (1978:2-3) เห็นว่า จักรวรรดินิยมคือ กระบวนการที่บรรษัททั้งหลายกับรัฐร่วมกันกันขยายกิจกรรม ผลประโยชน์และอำนาจของตนออกนอกประเทศและแนวโน้มของคนเอง ความสัมพันธ์ระหว่างบรรษัทกับรัฐจะเป็นไปในลักษณะที่บรรษัทจะดำเนินอยู่ได้ก็ต้องพึ่งรัฐโดยสิ้นเชิง บรรษัทไม่อาจจะอยู่นอกเหนืออาณาเขตของรัฐได้ ขณะเดียวกันรัฐก็ต้องอาศัยส่วนกินที่บรรษัทได้มาจากงานซึ่งเห็นได้ในรูปของภาษีอากรต่าง ๆ ดังนั้นในลักษณะเช่นนี้ รัฐและบรรษัทจึงอยู่ร่วมกันในสภาพเหมือนกับสิ่งมีชีวิตที่อาศัยพึ่งกัน (symbiosis) นั่นเอง ความสัมพันธ์ที่เป็นอยู่ในลักษณะดังกล่าวมักจะก่อให้เกิดกระบวนการขยายตัวซึ่งทั้งสองฝ่ายต่างก็สนับสนุนกันและกัน การขยายตัวที่สำคัญก็คือ การขยายทุนของบรรษัท รัฐจำเป็นต้องส่งเสริมการสะสมทุนของบรรษัท เพื่อความสั่นคลอนของบรรษัททั้งหลายจะก่อให้เกิดภาวะวิกฤตต่อสังคมรวมทั้งตัวรัฐเอง Sweezy (1978:5) จึงลงความเห็นว่า รัฐต้องให้ความสนใจเกี่ยวกับการลงมือดำเนินนโยบายเพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว โดยคำนึงถึงเวลา และสถานการณ์ที่เหมาะสม

การขยายตัวของบรรษัทโดยทั่วไปจะเป็นไปในรูปของการรวมบรรษัทประเภทต่าง ๆ เช้า เป็นบรรษัทขนาดใหญ่ (conglomeration) และการขยายตัวข้ามชาติ (multinationalization) ในการขยายตัวประเภทหลักนี้เอง รัฐจะมีบทบาทเกี่ยวข้องอย่างมาก Sweezy (1978:7) จำแนกการขยายตัวข้ามชาติของบรรษัทออกเป็น 2 ประเภท ประเภทแรกเป็นการขยายตัวออกไปสู่ศูนย์กลางระบบ

ทุนนิยมโลกที่พัฒนาแล้วด้วยกัน เช่น การที่บรรชักทบทวนให้ถูกของสหรัฐไปลงทุนในยุโรป ประมาท กีต่อง เป็นการขยายตัวจากประเทศศูนย์กลางที่พัฒนาแล้วไปสู่ดินแดนรอบนอกที่ด้อยพัฒนา การขยายตัวในลักษณะแรกโดยปกติมักจะไม่ก่อให้เกิดปัญหาภัยรัฐ เพราะประเทศเหล่านี้ต่างก็ เป็นประเทศทุนนิยมด้วยกัน ความจำเป็นที่รัฐจะต้องเข้าไปช่วยเหลือจึงไม่ค่อยปรากฏให้เห็นมากนัก แต่สำหรับการขยายตัวไปสู่ประเทศด้อยพัฒนาในระดับที่บรรชักต้องการ มักจะมีปัญหา เกิดขึ้นเสมอ ในสภาพอย่างนี้รัฐจะใช้อำนาจของตนที่มีเข้าช่วยเหลือบรรชักทั้งหลาย ทั้งเพื่อก่อให้เกิดและดำเนินไว้ซึ่งสภาพทางสถาบัน และสิ่งที่เรียกว่า “บรรยากาศการลงทุน” ที่เป็นประโยชน์ ต่อการทำงานของวิสาหกิจเอกชนที่มุ่งผลกำไร (Sweezy, 1978:8) การใช้อำนาจของรัฐอาจเป็น การใช้กำลังเข้าแทรกแซงประเทศเหล่านั้นโดยตรง หรือโดยอ้อมในรูปการให้อาชญาณอุดหนุน แก่ฝ่ายตรงข้ามของรัฐบาลประเทศนั้นหรือสนับสนุนทางการเมืองแก่รัฐบาลในโลกที่สามที่เป็นฝ่ายเดียวกับตน ศูนย์กลางของการใช้กลไกอ่อนโยนเพื่อป้องรับนุนนิยมเสรีจะอยู่ที่สหรัฐ โดยมีประเทศทุนนิยมพัฒนาแล้วอื่น ๆ ให้การสนับสนุนอยู่ในฐานะหุ้นส่วนระดับรองลงมา แทนนอน ที่เดียว วัตถุประสงค์ของการใช้อำนาจรัฐทั้งหลายก็คือ การทำให้โลกปลอดภัยสำหรับระบบทุนนิยมนั้นเอง

เราจะสังเกตเห็นได้ว่า Baran และ Sweezy นัยยังมองจักรวรรดินิยมในแง่ที่เป็นขั้นตอนในการพัฒนาของระบบทุนนิยม ในลักษณะเดียวกับ Lenin และ Hilferding อญ ทั้งนี้โดยพยายามรื้อให้เห็นรูปแบบใหม่ของจักรวรรดินิยมบุคปัจจุบันว่า เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงภายในตัวระบบทุนนิยม ซึ่งทำให้จักรวรรดินิยมนี้มีบทบาทบางอย่างแตกต่างไปจากบุคเดิม

ความคิดในลักษณะคล้าย ๆ กันนี้ เราจะเห็นได้จากการเขียนของ Magdoff ในบทความของเขาว่า “Imperialism : A Historical Survey” Magdoff (1982) แบ่งวัฒนธรรมของจักรวรรดินิยมตั้งแต่ช่วงสิ้นสุดศตวรรษที่ 15 จนถึงช่วงหลังสุดประมาณโลกครั้งที่สองออกเป็น 6 ขั้นตอน บุคแรกเป็นบุคของ การขยายตัวทางการค้าของยุโรปออกไปทั่วโลก ระยะนี้เป็นช่วงระหว่างตอนสิ้นศตวรรษที่ 15 จนถึงกลางศตวรรษที่ 17 มหาอำนาจยุโรปในช่วงนี้จะแบ่งชิงกันคุ้มเส้นทางเดินเรือเพื่อค้าขายกับดินแดนทางตะวันออก โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะหากำไรจากการนำสินค้าหายากจากดินแดนเหล่านั้นมาขายในยุโรป นอกจากนั้นยังได้เข้ายึดครองดินแดน เช่น อเมริกาใต้ และบนแอฟริ卡 ทุ่มประเทศทองและเงินกับประเทศ (1982 : 13-15) บุคที่สองคือช่วงที่ทุนด้านพาณิช (commercial capital) มีบทบาทครอบงำอยู่ในระยะเวลาระหว่างกลางศตวรรษที่ 17 จนถึงปลายศตวรรษที่ 18 ในยุคนี้อังกฤษเริ่มมีบทบาทนำแทนสเปน และขยายอำนาจทางเรือออกไปทั่วโลก รวมทั้งเข้าควบคุมการขนส่งทางเรือแทนด้วย อังกฤษจึงมีบทบาทนำในด้านการสร้างจักรวรรดิ ด้านการเงิน

และการค้า นอกเหนือนี้ การปฏิวัติต้นอุตสาหกรรมก็เริ่มขึ้นในช่วงนี้อีกด้วย นโยบายสำคัญนิยมในยุคนั้นฟุ่งที่จะสร้างจักรวรรดิที่เลี้ยงตัวเองได้ ผลิตวัสดุดินและอาหารเพื่อนำไปเลี้ยงประเทศเมืองแม่ให้มากที่สุด และจัดหาตลาดสำหรับสินค้าอุตสาหกรรมของตน (ดู Magdoff, 1982 : 15-17) บุคคลที่สามคือ ช่วงที่ทุนค้าอุตสาหกรรม (industrial capital) ขึ้นมาเป็นทบทานนำ ซึ่งเป็นระยะระหว่างปลายศตวรรษที่ 18 จนถึงศตวรรษ 1870 ในยุคนี้การต่อสู้แข่งขันอำนาจระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส ได้ลงเอยด้วยการที่อังกฤษเป็นฝ่ายชนะ และมีบทบาทครอบงำเศรษฐกิจการเมืองโลกอย่างเต็มที่ อังกฤษได้เข้าไปยึดครองตลาดในคิมแคนไพ่นทะเบียน เช่น อเมริกาใต้ อ非ริกา เอเชีย จากปรับักษ์ ได้ทั้งหมด ทำให้อังกฤษสามารถขยายขอบข่ายการค้าและการชนิดการออกใบได้ทั่วโลก การขยายตัวของการผลิตแบบอุตสาหกรรม และการขึ้นมาใหม่อ่านใจของทุนอุตสาหกรรม ทำให้นโยบายจักรวรรดินิยมในช่วงนี้จะเน้นการสะกัดเอวตุติบเพื่อใช้ในอุตสาหกรรม และนำเอาผลิตผลจำพวกอาหารเพื่อเลี้ยงประชากรในเมืองของตนไปจากคิมแคนด้วยพัฒนามากขึ้น รวมทั้งพยายามเปิดตลาดรองรับสินค้าอุตสาหกรรมของตนให้มากที่สุด โดยการทำลายเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองของคิมแคนแห่งนั้น (Magdoff, 1982:18) จะเห็นได้ว่าจักรวรรดินิยมในช่วงนี้ แสดงออกมาในรูปของภาระด้วยการผลิตแบบทุนนิยมเข้าไปในคิมแคนด้วยพัฒนา โดยการใช้กำลังบีบบังคับและข่มขู่ เพื่อเปิดโอกาสให้ทุนเข้าແ.ViewGroupประโภชน์หนีอดินแดนเหล่านั้นโดยสะดวก

ในยุคที่สี่ ซึ่งเป็นช่วงเวลาระหว่างทศวรรษ 1880 จนถึงสิบครั้งที่หนึ่ง เป็นยุคของทุนผูกขาด (monopoly capital) ในແຈ້ງจักรวรรดินิยม ช่วงนี้มีลักษณะการขยายตัวที่เด่นชัดอยู่ 2 ประการ ประการแรก การยึดครองและการผนวกคิมแคนด้วยชาติได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจนสังเกตเห็นได้ ประการที่สอง จำนวนของประเทศนักล่าเมืองขึ้นเพิ่มมากขึ้น อัตราการยึดครองคิมแคนระหว่างปี 1878 ถึงปี 1914 สูงเป็นสามเท่าของช่วงระยะเวลา 75 ปี ก่อนหน้านั้น (Magdoff, 1982:19) ยุคนี้เองคือบุคคลที่ Lenin เห็นว่าทุนนิยมพัฒนามากถึงขั้นที่เป็นจักรวรรดินิยม ทั้งนี้ เพราะโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจได้เปลี่ยนจากทุนนิยมที่มีการแข่งขันมาเป็นทุนนิยมผูกขาด และประเทศทุนนิยมอุตสาหกรรมอื่น ๆ เริ่มท้าทายอำนาจของจักรวรรดิอังกฤษ และพยายามแย่งชิงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการเมืองจากอังกฤษไป บุคคลที่ทำเป็นช่วงเวลาระหว่างสิบครั้งที่หนึ่งและสิบครั้งโมกครั้งที่สอง ระยะนี้จักรวรรดิอยู่ในระยะเริ่มทดสอบ คิมแคนที่เคยเป็นอาณาจักรเริ่มได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิกราช การปฏิวัติในรัสเซียในปี 1917 ก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้การต่อต้านจักรวรรดินิยมเพิ่มสูงขึ้น ความรู้สึกชาตินิยมของประชาชนในคิมแคนอาณาจักรทั้งหลายทวีความรุนแรงจนถึงขั้นก่อการกบฏต่อประเทศเจ้าอาณาจักร และในยุคนี้เองสหราชอาณาจักรเริ่มเข้ามามีบทบาทนำในโลกทุนนิยมแทนอังกฤษ (ดู Magdoff 1982:22-23)

บุคปัจจุบัน อันเป็นช่วงหลังสุดของโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา คือช่วงที่มีการเลิกอาณานิคม และบรรษัทข้ามชาติเข้ามามีบทบาทครอบงำระบบทุนนิยมโลก

การเป็นเอกสารทางการเมืองของบรรดาอธิ托อาณานิคมในช่วงนี้ นับเป็นการห้ามยาต่อ บทบาทจักรวรรดินิยมของประเทศมหาอำนาจอย่างฉบับจาร์จ ทั้งนี้เพาะสภาพจักรวรรดินิยม ของประเทศเหล่านี้ยังไม่เปลี่ยนแปลง และความจำเป็นที่จะต้องขยายตัวของทุนผูกขาดก็ยังดำเนินอยู่ ปัญหาสำคัญสำหรับประเทศจักรวรรดินิยมเหล่านี้ก็คือ จะทำอย่างไรจึงจะรักษาอธิ托อาณานิคม เอาไว้ในลักษณะอาณานิคมอย่างไม่เป็นทางการให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งจะทำให้ประเทศ ต้องพัฒนาเหล่านี้ปิดประเทศให้ประเทศจากศูนย์กลางทุนนิยมได้แสวงประโยชน์จากการรัฐบาล รวมทั้งมีโอกาสค้าขายและลงทุนได้อย่างเต็มที่ ปัญหานี้ส่วนหนึ่งแก้ได้ด้วยเพาะการ พึ่งพิงทางด้านเศรษฐกิจและการเงินของประเทศเกิดใหม่ต่อประเทศศูนย์กลางทุนนิยมโลกยังไม่ ถูกทำลายลงไปแต่อย่างใด นอกจากนี้ประเทศในศูนย์กลางทุนนิยมโลกก็ยังอาจจะควบคุมและใช้ อิทธิพลเหนือประเทศเหล่านั้นโดยอาศัยการซ่วยเหลือทางเศรษฐกิจ การให้กู้เงินโดยผ่านธนาคาร โลก หรือกองทุนการเงินระหว่างประเทศและโดยการเข้าไปแทรกแซงโดยตรง ซึ่งจะเห็นได้ชัดใน กรณีของสหรัฐ (Magdoff, 1982:25)

การเข้าไปแทรกซึมทางด้านเศรษฐกิจของประเทศทุนนิยมพัฒนาในประเทศโลกที่สาม อันที่จริงได้เพิ่มขึ้นอย่างมากนับแต่หลังสุดของโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา องค์กรสำคัญในการ ขยายตัวของจักรวรรดินิยมบุคใหม่นี้ก็คือ บรรษัทข้ามชาติและธนาคารข้ามชาติทั้งหลายนั้นเอง ในกรณีของสหรัฐอเมริกา Magdoff ได้พิจารณาอย่างละเอียดในงานเขียนอีกชิ้นหนึ่งคือ The Age of Imperialism (1969) ในตัวมันเอง บรรษัทข้ามชาติทั้งหลายมีฐานะเป็นแหล่งที่มาของเงินทุน และเทคโนโลยีชั้นประเทศต่าง ๆ ต้องพึ่งพาอย่างมาก บรรษัทเหล่านี้จึงสามารถเลือกลงทุนในด้าน ที่ให้กำไรแก่ตนมากที่สุด นอกจากนี้บรรษัทข้ามชาติยังมีบทบาทสำคัญที่ทำให้ความผูกพันทางด้าน เศรษฐกิจที่บรรดาอธิ托อาณานิคมมีต่อประเทศในศูนย์กลางทุนนิยมโลกนั้นกระซับมั่นยิ่งขึ้นอีกด้วย การขยายขอบข่ายกิจกรรมของบรรษัทและธนาคารข้ามชาติผ่านสาขาของตนในประเทศต่าง ๆ และผ่านช่องทางอื่นในรูปของการลงทุน การค้า และอื่น ๆ ก็ยิ่งทำให้ประเทศต่าง ๆ ผูกติดกับ ประเทศในศูนย์กลางทุนนิยมมากขึ้นทุกที (Magdoff, 1982:26)

ถึงแม้สหรัฐจะมีบทบาทนำในศูนย์กลางทุนนิยมโลกนับแต่สิ่งที่ 2 สิ้นสุดลง แต่ Magdoff (1982:26-27) เห็นว่า ตั้งแต่ปลายศตวรรษ 1960 เริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้าง อำนาจของระบบทุนนิยมโลก สหรัฐเริ่มแสดงท่าทีว่าไม่อาจแบกรับภาระต่าง ๆ ได้อีกต่อไป ไม่ว่าจะเป็นด้านการให้ความช่วยเหลือทางการทหารและการเศรษฐกิจ หรือการคงฐานทัพไว้

ณ จุดต่าง ๆ ทั่วโลก ซึ่งทำให้สร้างมีปัญหาด้านอุตสาหกรรมมากขึ้นทุกที่ ขณะเดียวกันบทบาทของมหาอำนาจจะลดลงมาก่อน ในการเศรษฐกิจโลกอยู่ ๆ เข้ามานแทนที่บทบาทของสหัสเรืองขึ้นเรื่อย ๆ

อิทธิพลของความคิดแบบ Lenin และ Hilferding ที่มีอยู่เหนืองานเขียนแนวโน้มาร์กซิสต์ ในช่วงทศวรรษ 1960 ซึ่งเห็นได้จากตัวอย่างงานเขียนของ Baran, Sweezy และ Magdoff ที่กล่าวไปแล้วนั้น ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป เมื่อนักวิชาการโน้มาร์กซิสต์ได้หันมาศึกษาระบบทุนนิยมและความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ จากแย่งชิงอื่นที่ต่างไปจากทัศนะเดิม ที่ศึกษาวิเคราะห์เศรษฐกิจการเมืองโลก จากจุดยืนของประเทศไทยยังคงทุนนิยมแต่เพียงอย่างเดียว แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเริ่มเห็นได้ชัดตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา ดังนั้นงานเขียนเกี่ยวกับจักรวรรดินิยมในช่วงหลังจะมีลักษณะที่ปรับตัวให้เข้ากับกระแสความคิดใหม่ทางด้านเศรษฐกิจการเมือง เช่น แนวความคิดเกี่ยวกับการพึ่งพา และระบบโลก เป็นต้น

ด้วยปัจจัยของการพยายามปรับทฤษฎีจักรวรรดินิยมให้เข้ากับความคิดเรื่องการพึ่งพา จะเห็นได้จากบทความของ Bodenheimer เรื่อง “Dependency and Imperialism : the Roots of Latin American Underdevelopment” ซึ่งตีพิมพ์ในปี 1971. Bodenheimer (1971:355) ชี้ให้เห็นว่า ทฤษฎีจักรวรรดินิยมเป็นการอธิบายเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ โดยทัศนะที่มองจากเบื้องบน (from above) โดยการพิจารณาถึงระบบระหว่างประเทศและรากเหง้าของปัญหาที่มาจากการทุนนิยมเป็นพลังหลักที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความต้องพัฒนาในประเทศโลกที่สามอย่างเช่นในลاتินอเมริกา ส่วนการพิจารณาจากตัวแบบพึ่งพา (dependency model) นั้น เป็นทัศนะที่มองจากเบื้องล่าง (from below) นั่นคือ จุดในการศึกษาวิเคราะห์อยู่ที่ปัญหาความต้องพัฒนาของประเทศในโลกที่สาม ทั้งนี้ด้วยแบบดังกล่าวมุ่งวิเคราะห์บทบาทของประเทศไทยต่ออยพัฒนาในระบบทุนนิยมโลกและระบบระหว่างประเทศ ซึ่งถูกครอบงำโดยผลกระทบของประเทศในศูนย์กลางระบบทุนนิยมโลก Bodenheimer เห็นว่าทั้งสองทฤษฎีเข้ากันได้เป็นอย่างดี ในการพิจารณาปัญหาความต้องพัฒนาในลاتินอเมริกา เชื่อถึงลงความเห็นว่า ทฤษฎีการพึ่งพา และจักรวรรดินิยมนั้นเป็นชื่อทฤษฎี 2 ชื่อที่ใช้สำหรับอธิบายระบบเดียวกัน

การเปลี่ยนแปลงและการอธิบายจักรวรรดินิยมในลักษณะที่ละเอียดอ่อนของ Lenin และ Hilferding โดยสิ้นเชิง แต่ยังยึดแนวทางการศึกษาแบบมาร์กซิสต์เอาไว้ จะเห็นได้จากข้อเขียนของ Wallerstein ชั้นหนึ่ง Wallerstein (1980:18-19) ได้วิจารณ์ทฤษฎีจักรวรรดินิยมที่ได้รับอิทธิพลจากความคิดของ Hobson และ Lenin ไว้ว่ามีจุดอ่อนอยู่ 3 ประการ ประการแรก การอธิบายว่าในนโยบาย

แสวงหาอาณานิคมว่าเป็นผลมาจากการเกิดการผูกขาดนั้น ไม่อาจจะใช้อธิบายปรากฏการณ์ การปลดปล่อยอาณานิคม (decolonization) ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ เพราะขณะที่นั้นอย่างแสวงหาอาณานิคมได้หายไปแล้ว การผูกขาดยังคงมีอยู่ ประการที่สอง แนวความคิดแบบ Hobson-Lenin มีจุดอ่อนที่ไม่อาจนำมาใช้เคราะห์บานบททางเศรษฐกิจการเมืองของสหภาพโซเวียตและประเทศสังคมนิยมอื่น ๆ ในเศรษฐกิจโลกปัจจุบันได้ ประการที่สาม ในแนวการอธิบายแบบนี้มีข้อ不足อยู่ว่า การส่งออกของทุนในศตวรรษที่ 20 จากประเทศจักรวรรดินิยมไปยังอาณานิคมหรือประเทศรอบนอกนั้น มีมากแค่ไหน เมื่อเทียบกับช่วงอื่น ๆ Wallerstein (1980:19) ได้เขียนให้เห็นว่า Hobson และ Lenin ได้ทำให้เราลงทางเพระไปแยกระบบทุนนิยมและจักรวรรดินิยมออกจากเป็นปรากฏการณ์ที่แยกจากกันได้ 2 ปรากฏการณ์ ทำให้เราเข้าใจว่าจักรวรรดินิยมเป็นขั้นตอนหนึ่งของการพัฒนาของระบบทุนนิยมและเป็นอย่างไรต่างประเทศของรัฐบาลรัสเซียในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งเท่านั้น

Wallerstein (1980:20) ได้เสนอแนวความคิดจักรวรรดินิยมกับการพัฒนาหรือจักรวรรดินิยมกับระบบทุนนิยม โดยอธิบายว่าผู้ผลิตที่เป็นนายทุนนั้นมุ่งผลิตเพื่อห่วงผลกำไร อันจะนำสู่การขยายทุนต่อไปอีก ทั้งนี้นายทุนจะผลิตเพื่อขายในตลาดโลกในการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจดังกล่าว นายทุนจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมและการเมืองใน 2 ลักษณะ กล่าวคือ ถ้าหากสภาพแวดล้อมเช่นนี้จำกัดการแสวงหากำไรสูงสุดของตน นายทุนจะหาทางกำจัดมันออกไป ถ้าหากสภาพแวดล้อมดังกล่าวเอื้ออำนวยต่อการแสวงหากำไรสูงสุดของตน ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยการกัดกันคู่แข่ง นายทุนก็จะใช้สภาพแวดล้อมนั้นให้เป็นประโยชน์และดำเนินไว้ ตามกฎหมายหน่วยงานของนายทุนจะดึงอยู่ในรัฐได้รัฐหนึ่ง แต่ในวงจรของทุนขององค์กรทุนนิยม ไม่ว่าในด้านการจัดทำปัจจัยในการผลิต การแปลงรูปวัสดุให้เป็นสินค้า การจำหน่ายซ้ายแลกสินค้าหรือการลงทุน จะมีการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายในส่วนใดส่วนหนึ่ง ของระบบเศรษฐกิจโลกได้ ถ้าเห็นว่าจะทำให้ได้กำไรสูงสุด ทั้งนี้โดยคำนึงถึงสภาพทางเศรษฐกิจ การเมืองที่เป็นอยู่ และโดยปกติกิจกรรมทางเศรษฐกิจของนายทุนมักจะดำเนินไปในลักษณะข้ามอาณาเขตของรัฐอยู่เสมอจะมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับการขยายด้วยของกิจกรรมทางเศรษฐกิจเอง

Wallerstein (1980:20-21) เห็นว่ารัฐจะเข้าไปเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันในทุกช่วงของวงจรหมุนเวียนของทุน (circuit of capital) ในระบบเศรษฐกิจโลก การกระทำของรัฐแต่ละช่วงอาจจะแสดงออกถึงนโยบายจักรวรรดินิยมของรัฐในด้านใดด้านหนึ่งในระดับการจัดทำปัจจัยในการผลิต รัฐจะเข้าไปเกี่ยวข้องในเรื่องด้านทุนของปัจจัยดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรด้านวัตถุหรือแรงงาน จักรวรรดินิยมของรัฐในระดับนี้อาจจะเป็นการยึดครองดินแดนทั้งหมดหรือบางส่วนเพื่อกวาด

ด้อนวัตถุคิดหรือผู้คนที่เป็นปัจจัยในการผลิต ในระดับการผลิตหรือการแปลงรูปวัตถุคิดให้เป็นสินค้ารัฐจะเข้าไปแทรกแซงโดยตรงในด้านระดับค่าใช้จ่ายรวมทั้งด้านการให้เงินสนับสนุน รัฐอาจจะช่วยเหลือนายทุนในระดับการจ้างหนี้ผู้ผลิตในเรื่องการกำหนดข้อตกลงด้านการค้า จัดสรรต้นทุนในระดับนี้ อาจจะแสดงออกในรูปของการใช้กำลังบีบบังคับให้รัฐอื่นยกเลิกกำแพงการค้าที่ไม่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของนายทุนในรัฐของตน และอาจจะสร้างกำแพงการค้าที่เป็นประโยชน์ต่อฝ่ายตน ในระดับสุดท้ายรัฐอาจจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับการลงทุน โดยการค้าประมูลหรือไม่ก็โดยการป้องกันการส่งเงินกลับประเทศของนายทุนแล้วแต่กรณี และอาจจะเปิดพรมแดนให้ทุนไหลเข้ามาอย่างเสรีก็ได้ ลักษณะจักรราศีนิยมในระดับนี้จะแสดงออกในรูปของการส่งออกทุนหรือการลงทุนเพื่อใช้ประโยชน์จากแรงงานราคาถูก หรือการบีบบังคับให้รัฐอื่นเปิดโอกาสให้ต่างชาติเข้ามาลงทุน เป็นต้น

ในทศวรรษของ Wallerstein (1980:21) จักรราศีนิยมไม่ใช่ขั้นตอนหนึ่งของระบบทุนนิยม หากแต่เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงกิจกรรมทั้งหลายของรัฐที่เข้มแข็งที่มีต่อรัฐที่อ่อนแ้อย อันเป็นผลที่มาจากการลักษณะที่ขัดแย้งในตัวโดยพื้นฐานอย่างหนึ่งของระบบทุนนิยม นั่นคือ การมีการแบ่งงานกันทำในทางศรีษะกิจที่มีขอบเขตกว้างขวางกว่าของเขตโครงสร้างของรัฐนั้นเอง สิ่งที่ Hobson และ Lenin สองเกตเห็นนั้นนำไปใช้ขั้นตอนใหม่ในกระบวนการของระบบทุนนิยมแต่อย่างใด หากแต่เป็นเพียงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นวัฏจักร (cyclical phenomenon) อย่างหนึ่งเท่านั้น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาด้วย เป็นเพียงปฏิกริยาตอบโต้ระหว่างรัฐที่ครองความเป็นใหญ่ (hegemony) กับรัฐที่ต้องการอ่านเจ้า เช่น ในปี 1870 รัฐที่ต้องการอ่านเจ้าจักรราศีอังกฤษพยายามตั้งเบตกปักป้องผลประโยชน์ด้านการค้าขึ้นเพื่อกัดกันอังกฤษ อังกฤษก็ดำเนินการตอบโต้กิจกรรมดังกล่าวก่อให้เกิดการแบ่งอาณิคมกันครอบครองขึ้นทั่วโลก แต่ตัวบทดุที่มันเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นวัฏจักร เหตุการณ์อย่างนี้จึงไม่สามารถอุทิศการและปรากฏการณ์แบบจักรราศีนิยมนี้จะเปลี่ยนรูปแบบไปเรื่อย ๆ ตามวัฏจักรที่เกิดขึ้น

Wallerstein (1980:22) เห็นว่า การจะเข้าใจจักรราศีนิยมได้นั้น จำเป็นต้องนำเอาสิ่งที่เรียกว่า ตัวคงที่ซึ่งเกิดขึ้นเป็นวัฏจักร (cyclical constant) ทั้งหลาย มาพิจารณาร่วมกับตัวแปรทั่วไป (secular variable) ต่าง ๆ ความพยายามที่จะสร้างการผูกขาดขึ้นมาและการพยายามทำลายการผูกขาด การลักดันให้ล่าหรือเลิกอาณิคม และการเกิดหรือการล้มของโครงสร้างความเป็นใหญ่ เป็นตัวอย่างของตัวคงที่ซึ่งเกิดขึ้นเป็นวัฏจักร ตัวคงที่เหล่านี้ก็มาจากข้อขัดแย้งทั้งหลายของระบบทุนนิยม อันเป็นตัวแปรทั่วไป ตัวแปรดังกล่าวได้แก่ (1) การทำให้ปัจจัยผลิตภายน้ำเป็นต้นค้าไปโดยการเปลี่ยนรูปความสัมพันธ์ทางการผลิต ที่มีลักษณะหลากหลายให้เป็นแรงงานผลิตส่วนภูมิภาค

อุดมคติของระบบทุนนิยม (2) การใช้เครื่องจักรกลในปัจจัยในการผลิตมากขึ้นเรื่อย ๆ อันเป็นการเพิ่มสัดส่วนของทุนคงที่ (fixed capital) (3) การเพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ ขององค์กรทางการเมืองที่มุ่งต่อต้านระบบในหมู่คนชั้นดี (4) การแบ่งสัดส่วนมูลค่าส่วนเกินเสียให้จากชนชั้นที่ครองอำนาจไปสู่ตัวแทนของระบบทุนนิยมอยู่อย่างต่อเนื่อง ตัวแปรเหล่านี้คือสาเหตุหลักที่นำไปสู่การเกิดปรากฏการณ์จักรวรรดินิยมในแต่ละช่วงเวลา Wallerstein (1980:23) ย้ำว่าจักรวรรดินิยมเป็นเพียงตัวคงที่อย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นไม่ใช่ตัวแปรหลักอย่างโดยอย่างหนึ่งในระบบเศรษฐกิจโลกแบบทุนนิยม รูปแบบของมันจะเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ ทั้งนี้ เพราะมันเป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบการคุ้มครองอันกว้างขวาง ที่เรียกว่าระบบทุนนิยมเท่านั้น

จะเห็นได้ชัดว่า Wallerstein พยายามปรับเรื่องของจักรวรรดินิยมให้เข้ากับแนวความคิดเกี่ยวกับระบบทุนนิยมโลก โดยพยายามซึ่งให้เห็นว่า จักรวรรดินิยมนั้นเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราวหรือเป็นวัฏจักรตามสภาพข้อด้อยหลักหรือตัวแปรทั่วไปของระบบทุนนิยม มันจึงเป็นเพียงผลสะท้อนของปัญหาที่เกิดขึ้นในระบบทุนนิยม

การอธิบายจักรวรรดินิยมในเ跟我รังส์ความสัมพันธ์ : ทฤษฎีของ Galtung การวิเคราะห์จักรวรรดินิยมในเ跟我รังส์ความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาระหว่างประเทศศูนย์กลาง (center) กับประเทศรอบนอก (periphery) ดังที่กล่าวไว้ไปบ้างแล้วนั้น ใช่ว่าจะมีอยู่แต่เฉพาะในงานเขียนนวนารถชีสต์เท่านั้น หากแต่ยังปรากฏอยู่ในงานเขียนนักกลุ่มマークชีสต์เมืองกัน ในบรรดาข้อเขียนในลักษณะนี้บทความเรื่อง “A Structural Theory of Imperialism” ของ Johan Galtung ฉุจจุดเด่นที่สุด

Galtung (1971:81) มองจักรวรรดินิยมในเ跟我รังส์ความสัมพันธ์ในลักษณะการใช้อำนาจครอบงำระหว่างกลุ่มคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างประเทศ ในทัศนะของเขาระบบการใช้อำนาจครอบงำผู้อื่นมีหลายรูปแบบ ในบรรดาวรูปแบบเหล่านั้น จักรวรรดินิยมนั้นเป็นรูปแบบการครอบงำที่ลึกซึ้งรูปแบบหนึ่ง โดยสรุปเขากล่าวว่า จักรวรรดินิยมเป็นระบบอย่างหนึ่งที่ทำให้ชุมชนต่าง ๆ แตกแยกออกจากกัน แล้วก็ซึ่งมีบางส่วนเข้าด้วยกันในลักษณะความสัมพันธ์ที่มีผลประโยชน์ สอดคล้องกัน และซึ่งมีผลประโยชน์ส่วนตัวด้วยกันในลักษณะความสัมพันธ์ที่มีผลประโยชน์ปีนกลีบยกัน หรือมีความขัดแย้งกันด้านผลประโยชน์ ความขัดแย้งดังกล่าวจะพิจารณาภัยในเ跟我รังส์ที่เป็นสถานการณ์ที่หล่ายฝ่ายกำลังเส้าหมายที่เข้ากันไม่ได้ เป้าหมายที่ผิดแยกกันก็คือผลประโยชน์ที่ต่างกันนั่นเอง

จากความคิดพื้นฐานดังกล่าว Galtung (1971:83) ได้พัฒนาความคิดเกี่ยวกับจักรวรรดินิยมขึ้นมา โดยให้คำจำกัดความจักรวรรดินิยมว่า ถ้าหากโลกมีเพียง 2 ประเทศ จักรวรรดินิยมก็คือ

วิธีการอย่างหนึ่งที่ประเทคโนโลยีกลางแสดงถึงอ่อนน้อมใจของประเทศรอบนอกซึ่งก่อให้เกิดภาวะความไม่สงบอยู่กันในด้านผลประโยชน์ระหว่างสองฝ่ายขึ้นมา Galtung (1971:98) ได้เสนอทฤษฎีจักรวรรดินิยมของเข้าโดยพิจารณาในแง่ เกณฑ์สำคัญของจักรวรรดินิยม 3 ประการ กลไกของจักรวรรดินิยม 2 ประการ รูปแบบของจักรวรรดินิยม 5 ประการ และขั้นตอนของจักรวรรดินิยม 3 ประการ

ในด้านเกณฑ์สำคัญของจักรวรรดินิยม Galtung (1971:83) ขี้ให้เห็นว่าจักรวรรดินิยมเป็นความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอก ที่มีลักษณะสำคัญ 3 ประการคือ (1) มีความสอดคล้องด้านผลประโยชน์ระหว่างศูนย์กลางในประเทศศูนย์กลางกับศูนย์กลางในประเทศรอบนอก (2) มีการปีนแก้วยกันในด้านผลประโยชน์ภายในประเทศกว้างกว่าภายในประเทศศูนย์กลาง (3) มีการปีนแก้วยกันในด้านผลประโยชน์ระหว่างรอบนอกในประเทศศูนย์กลางกับรอบนอกในประเทศรอบนอก ในแง่นี้จะเห็นได้ว่า Galung แบ่งโลกออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นประเทศศูนย์กลางกับส่วนที่เป็นประเทศรอบนอก โดยพิจารณาจากระดับของการพัฒนา และในทั้งประเทศศูนย์กลางและประเทศรอบนอกยังแบ่งออกเป็นศูนย์กลาง และรอบนอกอีกด้วย ส่วนที่เป็นศูนย์กลางจะเจริญกว่าส่วนที่เป็นรอบนอกเสมอ โดยปกติ ในระหว่างศูนย์กลางหัวเมืองด้วยกันมักจะมีผลประโยชน์ร่วมกันไม่ค่อยขัดแย้งกัน สำหรับความขัดแย้งภายในแต่ละประเทศระหว่างเขตรอบนอกกับศูนย์กลางความขัดแย้งเช่นนี้จะเกิดกับประเทศรอบนอกมากกว่าประเทศศูนย์กลาง เพราะมีความไม่เท่าเทียมกันในสภาพชีวิตสูงกว่า ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างรอบนอกของประเทศศูนย์กลางกับรอบนอกของประเทศรอบนอก มักจะมีผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกัน เช่น แบ่งตลาดสำหรับผลิตผลด้านการเกษตรกัน เป็นต้น ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าในระหว่างส่วนอื่นจะไม่มีความขัดแย้งกัน ความขัดแย้งเหล่านี้อาจมีแต่ไม่ใช่ความขัดแย้งหลักของจักรวรรดินิยม

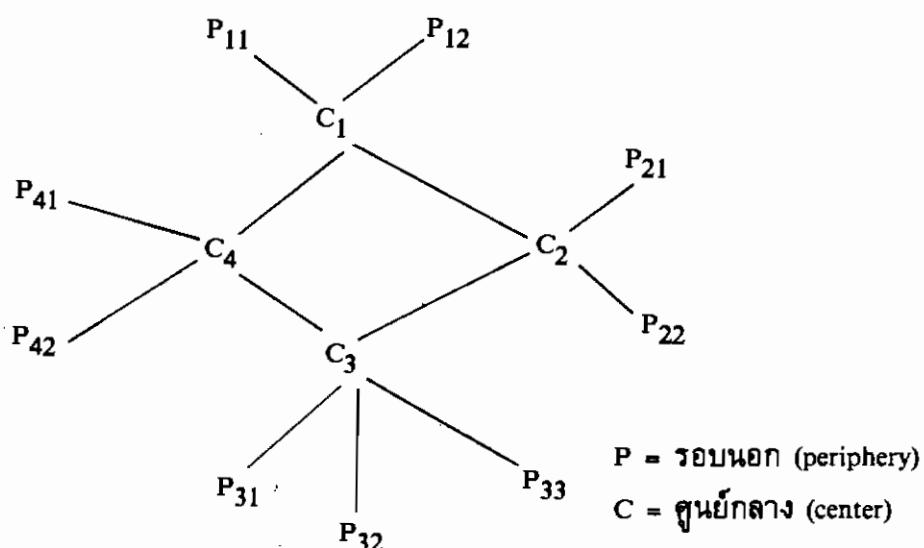
สำหรับกลไกของจักรวรรดินิยมนั้น Galtung (1971:85) จำแนกออกเป็น 2 กลไก กลไกแรก เป็นส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ต่อกันและกัน (interaction relation) กลไกที่สองเกี่ยวข้องกับวิธีจัดรูปความสัมพันธ์ในกลไกแรกให้ถูกต้องเป็นโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันขึ้นมาโครงสร้างหนึ่ง การพิจารณาเกี่ยวกับกลไกแรกนั้นจะพิจารณาตามหลักแห่งความสัมพันธ์ต่อกัน และกันในแนวตั้ง (principle of vertical interaction relation) ส่วนการพิจารณากลไกที่สอง จะเป็นไปตามหลักแห่งโครงสร้างความสัมพันธ์ต่อกันแบบพิวตัล (principle of feudal interaction structure)

ความสัมพันธ์ต่อกันและกันระหว่างผู้คนหรือระหว่างชาติจะแสดงออกในรูปของการแลกเปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ ระหว่างกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้าระหว่างกัน ความสัมพันธ์ดังกล่าวอาจจะ

ดำเนินไปอย่างเท่าเทียมกันหรือไม่เท่าเทียมกันก็ได้ อย่างไรก็ตี ความสัมพันธ์ตอบโต้ระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอกที่นำไปสู่การบรรดินิยมนั้น จะเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคหรือการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกัน “ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจการเมืองและด้านอื่น ๆ ก็ตาม ดังนั้นการตอบโต้ในแนวคิดระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอกจึงเป็นที่มาของความไม่เสมอภาคในโลก

ในการพิจารณาโครงสร้างความสัมพันธ์ต่อกันแบบพื้นผืนนี้ ตัวมันเองเป็นปัจจัยที่ค่อยดำเนินรักษา และตอกย้ำความไม่เสมอภาคที่เกิดจากกลไกแรก ทั้งนี้ด้วยการพยายามปกป้องศูนย์กลางกับรอบนอกรอบจะเป็นไปตามกฎ 4 ประการคือ (1) ความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอกจะเป็นไปในแนวเดียว (2) ความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างรอบนอกกับรอบนอกจะไม่มี (3) ความสัมพันธ์ต่อกันแบบหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับหัวสามฝ่ายจะไม่ปรากฏ (4) ความสัมพันธ์ต่อกันกับโลกภายนอกจะถูกผูกขาดโดยศูนย์กลาง โดยจะส่งให้เห็นในสองลักษณะคือ (ก) ความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างรอบนอกกับประเทศศูนย์กลางอื่น ๆ จะไม่ปรากฏ (ข) ความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างหัวศูนย์กลางและรอบนอกกับประเทศรอบนอกหัวหลายหัวผูกติดกับประเทศศูนย์กลางอื่นจะหายไป (Galtung, 1971:89)

ลักษณะโครงสร้างความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอกแบบนี้จะมีสภาพเหมือนกับการจัดโครงสร้างทางการเมืองของระบบพื้นดินในรูปสมัย古董 สภาพความสัมพันธ์ต่อ กันแบบนี้ จะมีโครงสร้างดังนี้

ลักษณะความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอกแบบนี้จะทำให้รอบนอกต้องตกอยู่ในสภาพพึงพาศูนย์กลางอยู่เสมอ โดยศูนย์กลางจะใช้วิธีการแบ่งแยกแล้วปกครอง (divide et impera) ทำให้รอบนอกไม่มีความสัมพันธ์ต่อกันและกันและจำเป็นต้องตกลงผูกพันภายใต้การครอบงำของศูนย์กลางไปเรื่อยๆ

Galtung (1971:90) เห็นว่า ในโครงสร้างความสัมพันธ์แบบจักรวรรดินิยมนั้น กลไกที่กล่าวมาแห่งทั้งสองจะถูกนำมาใช้ในทั้งด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและด้านความสัมพันธ์ต่อกันภายในประเทศ แต่จะใช้ในประเทศศูนย์กลางน้อยกว่าในประเทศรอบนอก กลไกทั้งสองจะร่วมกันทำให้เดินแคนเรอบนอกในประเทศรอบนอก รวมทั้งประเทศรอบนอกประสบภัยทางความยากจนและอุปสรรคในการทางานทางธุรกิจพัฒนาการครอบงำที่เป็นอยู่ (ดู Galtung, 1971:91)

ทางด้านรูปแบบของจักรวรรดินิยม Galtung (1971:91) ได้แบ่งจักรวรรดินิยมตามประเภทของการติดต่อแลกเปลี่ยนกันระหว่างประเทศศูนย์กลางกับประเทศรอบนอกออกเป็น ๕ ประเภท คือ จักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจ จักรวรรดินิยมทางการเมือง จักรวรรดินิยมทางการทหาร จักรวรรดินิยมทางการสื่อสารติดต่อ และจักรวรรดินิยมทางวัฒนธรรม ลักษณะความสัมพันธ์ในเชิงการติดต่อแลกเปลี่ยนกันระหว่างประเทศศูนย์กลางกับประเทศรอบนอกในจักรวรรดินิยมทุกรูปแบบ จะเป็นความสัมพันธ์ในแนวตั้งที่กล่าวมาแล้ว โดยฝ่ายประเทศศูนย์กลางจะครอบงำ และได้เปรียบประเทศรอบนอกตลอดเวลา ในด้านเศรษฐกิจ จักรวรรดินิยมจะแสดงออกในรูปที่ฝ่ายประเทศศูนย์กลางจะเป็นผู้ดำเนินการและควบคุมการแปรรูปสินค้า และบังจัดในการผลิต ส่วนประเทศรอบนอกที่กำหนดให้ขาดทุนดูดบดและเป็นตลาดขยายสินค้าของประเทศศูนย์กลาง ในด้านการเมือง ประเทศศูนย์กลางจะมีบทบาทในการตัดสินใจในประเด็นปัญหาการเมืองระหว่างประเทศและกำหนดรูปแบบต่างๆ ในทางการเมือง ส่วนประเทศรอบนอกมีฐานะเป็นผู้อยู่ปฏิบัติ ตามและเลียนแบบ ในทางการทหารประเทศศูนย์กลางจะกำหนดให้ผลิตอาวุธและให้การคุ้มครองแก่ประเทศรอบนอกที่เป็นบริวาร ในขณะที่ประเทศรอบนอกจะแสดงบทบาทศูนย์กลางและผู้รับการช่วยเหลือที่ว่าอนสอนง่าย ในด้านการสื่อสารติดต่อประเทศศูนย์กลางจะเป็นผู้ควบคุมและให้บริการด้านปัจจัยทาง แสง เสียง มือใน การสื่อสารติดต่อโดยมีประเทศรอบนอกเป็นศูนย์กลาง และสำหรับทางด้านวัฒนธรรมก็เช่นเดียวกัน ฝ่ายประเทศศูนย์กลางจะมีบทบาทเป็นผู้ปลูกฝังความรู้และวัฒนธรรมด้านต่างๆ ของตนให้แก่ประเทศรอบนอก ส่วนประเทศรอบนอกก็จะกำหนดเป็นนักเรียนที่ดีโดยการรับเอาทุกสิ่งทุกอย่างที่ได้รับการปลูกฝังมาโดยอุตสาหะ ลักษณะความสัมพันธ์ติดต่อกันแบบจักรวรรดินิยมทุกรูปแบบที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่ามีการแบ่งงานกันทำอย่างชัดเจน โดยฝ่ายประเทศรอบนอกกำหนดให้คำนึงถึงการและควบคุมในฐานะของเจ้านาย และฝ่ายประเทศรอบนอก

คอยปฏิบัติตามในฐานะถูกน้อง

ในแง่ของขั้นตอนในวิรัษนาการของจักรวรรดินิยมนั้น Galtung (1971:94) ได้ชี้ให้เห็นว่า เมื่อพิจารณาจากประวัติศาสตร์และแนวโน้มในอนาคต จักรวรรดินิยมจะมีอยู่ 3 ขั้นตอน ขั้นตอนแรกเป็นจักรวรรดินิยมซึ่งเกิดขึ้นในอดีตที่เรียกว่า สหิส่าอาณานิคม (colonialism) ในขั้นนี้จักรวรรดินิยมจะแสดงออกในรูปของการเข้าไปยึดครองดินแดนรอบนอก แล้วส่งคนเข้าไปปกครอง ในขั้นตอนที่สองซึ่งเป็นยุคปัจจุบัน จักรวรรดินิยมจะเป็นลักษณะที่เรียกว่าสหิส่าอาณานิคมแนวนิ่ม (Neo-colonialism) ในขั้นนี้ฝ่ายประตศุนย์กลางจะไม่เข้ามาควบคุมประตศครอบนอกโดยตรง แต่อาศัยการควบคุมและครอบงำผ่านองค์การระหว่างประเทศต่าง ๆ หรือหน่วยงานข้ามชาติ ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานที่เป็นตัวแทนของรัฐหรือของเอกชนรวมทั้งผ่านการผูกขาดเหนือ เครื่องมือด้านต่าง ๆ อาทิ การสื่อสารติดต่อ การทหาร หรือแม้กระทั่งผ่านการครอบงำด้านวัฒนธรรม ในขั้นตอนที่สามอันเป็นสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต จักรวรรดินิยมจะเป็นแบบสหิส่าอาณานิคม แนวนิ่มนิ่ม (neo-neo-colonialism) การครอบงำจะกระทำโดยผ่านกระบวนการสื่อสารติดต่อ ระหว่างประเทศเป็นหลัก ทั้งนี้เพราะประตศุนย์กลางเป็นผู้ควบคุมเทคโนโลยีด้านข่าวสารและการสื่อสารติดต่อระหว่างประเทศเอาไว้ ไม่ว่าเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์ ดาวเทียมสื่อสาร รวมทั้ง ข่าวสารต่าง ๆ

Galtung (1971:98-10) ได้ย้ำว่า จักรวรรดินิยมทุกรูปแบบไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจด้านการเมืองหรือด้านอื่น ๆ ในแต่ละรูปแบบจะสามารถเปลี่ยนให้เป็นรูปแบบอื่น ๆ ได้เสมอ เช่น การใช้จักรวรรดินิยมด้านการทหารที่มีอยู่ขยายอภิมหาเป็นการครอบงำด้านเศรษฐกิจและด้านการเมือง หรือจากการครอบงำด้านวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม ด้วยเหตุนี้ Galtung จึงเห็นว่า อันที่จริง จักรวรรดินิยมไม่มีรูปแบบใดที่เป็นรูปแบบพื้นฐาน แต่ละรูปแบบจะเป็นส่วนเสริมอยู่ด้วยกัน ลักษณะจักรวรรดินิยมอยู่ร่วมกัน ดังนั้นเราจึงไม่อาจจะพูดได้ว่าจักรวรรดินิยมด้านเศรษฐกิจ หรือจักรวรรดินิยมทางการเมือง เป็นรากเหง้าของจักรวรรดินิยมทั้งหมด อย่างไรก็ได้ การพิจารณา เกี่ยวกับจักรวรรดินิยมนั้นจะต้องพิจารณาในแง่ของระดับมากน้อย (degree) ของความสัมพันธ์ เชิงจักรวรรดินิยมด้วย เมื่อใดที่การครอบงำแบบจักรวรรดินิยมเป็นไปอย่างสมบูรณ์แบบ ความจำเป็นต้องใช้กำลังเข้าควบคุมโดยตรงจะไม่มี แต่ในทางตรงกันข้าม หากการครอบงำแบบนี้อยู่ ในระดับดี โอกาสที่จะเกิดการใช้กำลังทางทหารจะเพิ่มสูงขึ้น

ปฏิกริยาของนักสรีนิยมบุคคลปัจจุบัน ลักษณะความคิดของนักวิชาการสรีนิยมโดยเฉพาะ อย่างยิ่งนักเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก บุคคลสังคมรามโอลครังก์ที่ 2 คือคำอธิบายจักรวรรดินิยม

ในแต่ที่เกิดจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ ยังคงมีรูปแบบเช่นเดียวกับบุคคลก่อน กล่าวคือ นักวิชาการเสรีนิยมยังคงเน้นการวิพากษ์วิจารณ์ทฤษฎีจักรวรรดินิยมของ Hobson และ Lenin โดยพยายามซึ้งให้เห็นว่าจักรวรรดินิยมโดยทั่วไป ไม่ได้มีมาจากการปัจจัยทางเศรษฐกิจหรือระบบทุนนิยมเป็นหลัก หากแต่เป็นผลของปัจจัยอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยทางการเมืองเสียมากกว่า ความคิดในลักษณะเช่นนี้จะเห็นได้จากข้อเขียนของนักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักษ 2 คน คือ Mark Blaug กับ Benjamin Cohen

ในบทความเรื่อง “Economic Imperialism Revisited” ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 1961 Blaug ได้วิพากษ์วิจารณ์ทฤษฎีจักรวรรดินิยมของ Hobson และ Lenin อย่างกว้างขวาง โดยยังหลักฐานต่าง ๆ เพื่อชี้ให้เห็นว่าระบบทุนนิยมไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับจักรวรรดินิยม และไม่จำเป็นต้องอาศัยจักรวรรดินิยมเป็นเครื่องขับเคลื่อน ตามที่ Blaug (1972:146-148) ซึ้งให้เห็นว่า การลงทุนในประเทศพัฒนาแล้วจะก่อให้เกิดผลตอบแทนสูงกว่าในประเทศต้องพัฒนา หัวนี้พูดถึงการลงทุนในประเทศพัฒนา เป็นการลงทุนเพิ่มเติมในอุตสาหกรรมที่มีอยู่แล้ว ส่วนการลงทุนในดินแดนต้องพัฒนา ซึ่งขาดโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนนหนทาง ท่าเรือ รถไฟ ฯลฯ ย่อมไม่อาจจะก่อให้เกิดผลกำไรสูงขึ้นมาได้ นอกจากนี้การลงทุนในประเทศเหล่านี้ยังมีความเสี่ยงสูงอีกด้วย ในทศวรรษของ Blaug (1972:148) ประเทศพัฒนาไม่ได้มุ่งใช้อำนานิคมเป็นแหล่งสำหรับรายทุนแต่อย่างใด เขาระบุว่าในช่วงหลายศตวรรษก่อนปี 1914 ตินกรพัทย์ของอังกฤษก้าวครึ่ง步 ในประเทศอื่น ๆ นอกจักรวรรดิอังกฤษและแม้แต่ในจักรวรรดิอังกฤษเอง อังกฤษได้ลงทุนในอสเตรเลียและนิวซีแลนด์มากกว่าในอินเดียและในอาฟริกาทั้งที่วิปเสียอีก ส่วนนอกจักรวรรดิ อังกฤษลงทุนในสหราชอาณาจักรเป็นส่วนใหญ่ ในกรณีของการใช้อำนานิคมเป็นแหล่งวัสดุดิบ เพื่อป้อนโรงงานอุตสาหกรรมในเมืองแม่น้ำ กิน้ำจะมีบทบาทน้อยมาก เพราะการลงทุนในต่างประเทศเกี่ยวกับวัสดุดิบ เช่นด้านการเกษตร เหมืองแร่ และอุตสาหกรรม ในการผู้อังกฤษในช่วงนี้มีเพียงร้อยละ 25 เท่านั้น เงินทุนร้อยละ 75 ถูกภูมิโดยรัฐบาลต่างประเทศและถูกใช้ในการก่อสร้างด้านต่าง ๆ เป็นหลัก นอกจากนี้ Blaug (1972:1949-1950) ยังปฏิเสธคำกล่าวหาของมาร์กซิสต์ที่ว่า มาตรฐานความเป็นอยู่ของกรรมกรในประเทศพัฒนาแล้วดีขึ้น เพราะมีรัฐจากมูลชนในดินแดนอาณา尼ค ขยายบัญญัติว่าไม่มีหลักฐานใดที่ชี้ให้เห็นเช่นนั้นเลย

Blaug (1972:1950-1951) ลงความเห็นว่าคำอธิบายของทฤษฎีจักรวรรดินิยมแบบมาร์กซิสต์ ที่เน้นถึงการใช้อำนานิคมเป็นแหล่งรายทุนนั้น ไม่เพียงแต่ไม่อาจจะอธิบายกรณีอังกฤษได้เท่านั้น กรณีของสหราชอาณาจักรยังไม่ได้เลย เพราะสหราชอาณาจักรไม่ได้สนใจลงทุนในอาณา尼คในแบบประดิษฐ์ นอกเหนือไปจากนี้การพัฒนาของประเทศทุนนิยมก็ไม่จำเป็นต้องอาศัยอาณา尼ค ประเทศ

ที่ไร้อานิค เช่น สวีเดน และเยอรมัน สามารถพัฒนาเศรษฐกิจของตนได้โดยไม่มีอานิค ประเทศที่พึ่งพาทุนจากภายนอกในอดีต เช่น แคนาดา ออสเตรเลีย และอาฟริกาใต้ ก็สามารถพัฒนาตนเองจนกลายเป็นประเทศส่งออกทุนในปัจจุบัน ในทางตรงกันข้าม ประเทศที่มีการลงทุนจากต่างประเทศน้อย เช่น จีน และอินเดียบังคลาดูในสภาพด้อยพัฒนาอยู่เช่นเดิม

ในทัศนะของ Blaug (1972:153) จักรวรรดินิยมน่าจะเกิดจากปัจจัยทางการเมืองมากกว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจ พฤติกรรมของมหาอำนาจในการแทรกแซงประเทศอื่นทั้งในอดีตและปัจจุบัน ส่อไปในลักษณะนั้น ในทางตรงกันข้ามบทบาทของปัจจัยทางเศรษฐกิจในการดำเนินนโยบาย ของประเทศมหาอำนาจอาจกลับไม่มีลักษณะคงเส้นคงวาแต่อย่างใด อนึ่งกรณีของการแทรกแซงของ โซเวียตในประเทศ เช่น อังกฤษ และเชโกสโลวักเกีย ก็ยังย้ำให้เห็นว่าสภาพของระบบกุนันนิยมหรือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจไม่ได้เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมในลักษณะจักรวรรดินิยมเลย

สำหรับ Cohen เขากล่าวว่าหากเห็นด้วยของจักรวรรดินิยมนั้น เป็นประเด็นด้านเกมการเมือง ที่เกี่ยวกับอำนาจเจ้าหน้าที่ ไม่ใช่ประเด็นทางเศรษฐกิจตามการอธิบายแนวมาრ์กซิสต์แต่อย่างใด (Cohen, 1976:198-199) การเมืองเกี่ยวกับอำนาจดังกล่าว เป็นผลมาจากการสภาพของระบบของรัฐ ในระดับระหว่างประเทศ ที่อยู่ในสภาพอนาคตไปโดย กล่าวคือไม่มีกฎหรือระเบียบใดที่สามารถนำมา บังคับใช้ในส่วนที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้ ถึงแม้วาระทั้งหลายจะพึงพาภันและกันอยู่ ก็ตาม สภาพการเมืองระหว่างประเทศเช่นนี้ Cohen (1976:200) เห็นว่าจะทำให้ไม่มีความมั่นคง ปลอดภัยที่แน่นอน ทุกประเทศจึงให้ความสำคัญแก่ความมั่นคงปลอดภัยของตนและต้องระมัดระวัง อยู่ตลอดเวลา ในเมืองปฏิบัติรัฐแต่ละรัฐจะพยายามกำหนดกลยุทธ์ในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ ให้สอดคล้องกับเป้าหมายด้านความมั่นคงของรัฐ ในทัศนะของ Cohen (1976:21) พฤติกรรมในการกำหนดนโยบายต่างประเทศของรัฐมีลักษณะคล้ายคลึงกับการตัดสินใจของหน่วยธุรกิจ ในเมืองที่การตัดสินใจจะเป็นไปตามหลักเหตุผลในสถานการณ์ที่มีการแข่งขันกันสูง มีการพึงพาต่อกัน และกัน และมีความไม่แนนอนนั้น ความอยู่รอดของรัฐหรือหน่วยธุรกิจจะขึ้นอยู่กับขอบเขตของ กลยุทธ์อันเป็นทางเลือกที่มีอยู่ ถ้าหากมีทางเลือกเดียว รัฐหรือหน่วยธุรกิจจะรู้สึกว่าขาดความ มั่นคงปลอดภัยจริง ๆ เพราะหากทางเลือกนั้นล้มเหลว ก็หมายถึงการล้ม塌ลายของรัฐหรือหน่วย ธุรกิจนั้น ดังนั้นในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับความมั่นคงอย่างมีเหตุผล ทั้งรัฐและหน่วยธุรกิจจึง พยายามขยายขอบเขตทางเลือกให้กว้างขวาง โดยการขยายอำนาจออกไปให้มากที่สุด (maximize its power) เพราะอำนาจจะเป็นตัวกำหนดขอบเขตในการเลือกกลยุทธ์ หากมีอำนาจมากทางเลือก ก็มากเป็นตามตัวไปด้วย ด้วยเหตุนี้เอง ทุกรัฐจึงพยายามสะสมอำนาจเพื่อให้มีพลังในการต่อ รองในวงการระหว่างประเทศ

Cohen (1976:202) ได้อธิบายต่อไปว่า หากรัฐจะเพิ่มความมั่นคงปลอดภัย รัฐจะต้องพยายามใช้นโยบายต่างประเทศลดการพึ่งพาประเทศอื่นให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ขณะเดียวกันรัฐก็จะต้องขยายชุมชน农业生产 ออกไปโดยการเพิ่มอิทธิพลเหนือรัฐอื่นให้มากขึ้น กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ รัฐจะต้องพยายามครอบงำรัฐอื่น ๆ ในแง่หมายความว่ารัฐจะแสดงพฤติกรรมแบบจักรวรรดินิยมของมา ดังนั้นพฤติกรรมในลักษณะจักรวรรดินิยมตั้งแต่ล้า จึงเป็นกลุ่มของนโยบายต่างประเทศที่มีเหตุผลสมบูรณ์ที่สุด การกระทำเชิงจักรวรรดินิยมเป็นปฏิกริยาตอบโต้ต้นของรัฐและเป็นไปตามหลักเหตุผล ที่มีต่อสภาพความไม่แนนอนอันกระทบต่อความอยู่รอดของชาตินั้นเอง แต่การกระทำในลักษณะนี้ของรัฐจะถูกจำกัดโดยทรัพยากรที่มีอยู่หรือที่ได้จะหาได้ นั่นก็คือ พฤติกรรมเชิงจักรวรรดินิยมจะแสดงออกมาได้มากน้อยแค่ไหน ขึ้นอยู่กับความมากน้อยของทรัพยากรด้านต่าง ๆ ที่รัฐมีอยู่หรืออาจจะนำมาใช้ได้ เรื่องของทรัพยากรจึงเป็นต้นทุน (cost) ที่รัฐจะต้องพิจารณาในการดำเนินนโยบายจักรวรรดินิยม เพื่อแสวงหาอำนาจอันเป็นสมมูลประโยชน์ (benefit) ถ้าหากต้นทุนไม่สูงเมื่อเปรียบเทียบกับประโยชน์ที่จะได้รับ รัฐจะพยายามดำเนินการครอบงำประเทศอื่น ๆ ในลักษณะจักรวรรดินิยมด้วยการเข้าไปบังการใช้อิทธิพลทั่วไป และควบคุมชาติอื่นเพื่อให้ตนเองมีอำนาจต่อรองสูง มีทางเลือกมากและมีความมั่นคงปลอดภัยสูง จากสภาพดังกล่าว Cohen (1976:203) จึงลงความเห็นว่า รากเหง้าอันแท้จริงของจักรวรรดินิยมก็คือสภาพของระบบระหว่างประเทศของรัฐทั้งหลายที่ไม่มีระเบียบแบบแผนนั้นเอง

เป็นที่น่าสังเกตว่า Cohen ได้นำเอาแนวความคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเกี่ยวกับการตัดสินใจเลือกอย่างมีเหตุผล การวิเคราะห์ในแง่ต้นทุนกำไร สภาพการแข่งขันอย่างเสรี และการแสวงหาอัตราประโยชน์สูงสุด มาใช้ไว้เคราะห์เรื่องของจักรวรรดินิยมโดยพยายามเทียบเคียงรัฐกับหน่วยธุรกิจว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกันและการตัดสินใจเลือกจะเป็นไปตามหลักเหตุผลเหมือนกัน

สรุป

จากแนวความคิดเกี่ยวกับจักรวรรดินิยมที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด ตั้งแต่บุคคลถึงสถาบันธุรกิจ หลังสองครั้งที่ 2 จะเห็นได้ว่า แนวความคิดเหล่านี้ มีความแตกต่างกันไปมากก็น้อย แม้กระทั้งในหมู่ของนักทฤษฎีที่ถือว่าได้อยู่ในสำนักเดียวกัน อย่างไรก็ตาม เรา ก็พอจะมองเห็นลักษณะร่วมของทฤษฎีดังกล่าวได้ในระดับหนึ่ง หากจะพิจารณาอย่างกว้าง ๆ เราอาจจะจำแนกแนวการอธิบายจักรวรรดินิยมที่สำรวจมาแล้วได้เป็น 3 กลุ่ม กล่าวคือกลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่เห็นว่า จักรวรรดินิยมเป็นผลที่เกิดจากสาเหตุด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก การอธิบายในลักษณะนี้ได้แก่

แนวความคิดของ Hobson, Hilferding, Luxemburg, Lenin และนักทฤษฎีนิโอมาร์กซิสต์ เช่น Baran, Sweezy, Magdoff และ Bodenheimer กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มที่แสดงความเห็นคัดค้านแนวการอธิบายของกลุ่มแรก กลุ่มนี้เห็นว่าจักรวรรดินิยมที่มาจากการปัจจัยทางการเมืองเป็นสำคัญ ความคิดแบบนี้จะเห็นได้จากทัศนะของ Schumpeter, Robbins, Blaug และ Cohen สำหรับกลุ่มสุดท้ายเป็นกลุ่มที่เห็นว่า จักรวรรดินิยมนั้นอาจมีสาเหตุมาจากหัวเรื่องทางเศรษฐกิจและการเมือง หัวเรื่องอาจจะมีหลายรูปแบบ หรืออาจจะมีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ ก็ได้ ลักษณะการอธิบายเช่นนี้พ่อจะเห็นได้จากความคิดของ Galtung และ Wallerstein

อย่างไรก็เป็นที่ยอมรับกันว่าทฤษฎีจักรวรรดินิยมของมาร์กซิสต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิดของ Lenin ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากการของ Hobson และมาร์กซิสต์ร่วมสมัยนั้น มีบทบาทครอบงำแนวการอธิบายประกายการณ์ที่เรียกว่าจักรวรรดินิยมมาโดยตลอด ถึงแม้จะได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากหัวหน้าทฤษฎีมาร์กซิสต์เอง และนักวิชาการอนุรักษ์นักกิจกรรม แต่ด้วยเหตุที่ทฤษฎีจักรวรรดินิยมแแนวมาร์กซิสต์เน้นหนักการอธิบายการเปลี่ยนแปลงและความเคลื่อนไหวของระบบทุนนิยมในประเทศพัฒนาแล้ว ในเมืองที่เป็นที่มาของจักรวรรดินิยมเป็นหลัก และค่อนข้างจะละเอียดการศึกษาผลกระทบของจักรวรรดินิยมที่มีต่อชนเผด岑ด้อยพัฒนาอย่างจริงจัง ทั้งนี้มักจะลงความเห็นกันอย่างง่าย ๆ ว่าสังคมเหล่านั้นคงจะมีสภาพไม่ต่างกับสิ่งที่เคยเกิดขึ้นกับสังคมตะวันตกในอดีต และเห็นว่าสังคมเหล่านี้คงมีสภาพทั่ว ๆ ไปคล้ายคลึงกัน ลักษณะดังกล่าวไม่ค่อยจะสอดคล้องกับความเป็นจริงของประเทศโลกที่สามมากนัก และในหลายกรณีไม่อาจจะตอบปัญหาเกี่ยวกับพัฒนาการที่เกิดขึ้นในสังคมเหล่านี้ได้อย่างน่าพอใจ ดังนั้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งมีผู้สนใจศึกษาปัญหาของประเทศโลกที่สามมากขึ้น ทฤษฎีจักรวรรดินิยมจึงมีบทบาทในการอธิบายความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศด้อยพัฒนาน้อยลง ในขณะเดียวกันทฤษฎีอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาในเมืองพึ่งพาและระบบโลก ซึ่งให้ความสำคัญกับการอธิบายปัญหาของโลกที่สามมากขึ้นเรื่อยๆ ได้รับความสนใจมากขึ้น จนแทนจะบดบังทฤษฎีจักรวรรดินิยมไปเสียที่เดียว ดังนั้น จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่เราจะพบว่า ทฤษฎีจักรวรรดินิยมแนวมาร์กซิสต์จะไม่ได้รับการกล่าวถึงมากนักในปัจจุบัน